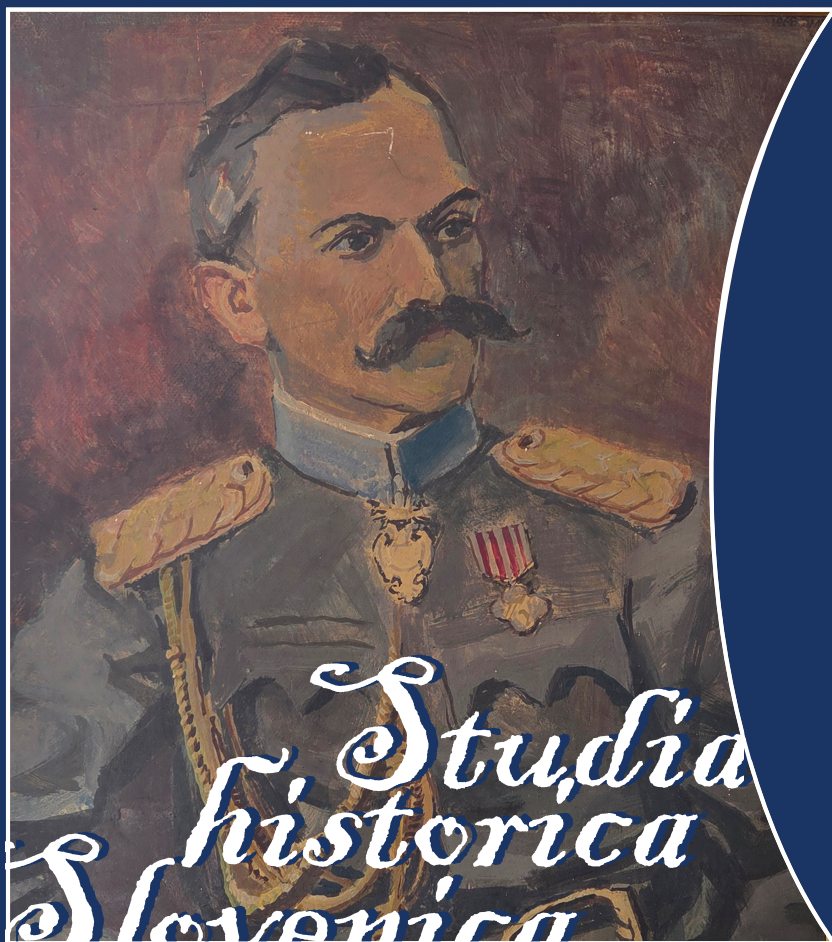

Studia Historica Slovenica

*Časopis za humanistične in družboslovne študije
Humanities and Social Studies Review*

2025

2

S *tudia* **H** *istorica* **S** *lovenica*

Studia Historica Slovenica

Časopis za humanistične in družboslovne študije
Humanities and Social Studies Review

letnik 25 (2025), št. 2

ZGODOVINSKO DRUŠTVO
DR. FRANCA KOVAČIČA
V MARIBORU

ZRI DR. FRANCA KOVAČIČA V MARIBORU

MARIBOR 2025

Izdajatelj / Published by

ZGODOVINSKO DRUŠTVO DR. FRANCA KOVAČIČA V MARIBORU /

HISTORICAL SOCIETY OF DR. FRANCO KOVACIC IN MARIBOR

<http://www.zgodovinsko-drustvo-kovacic.si>

ZRI DR. FRANCA KOVAČIČA V MARIBORU /

ZRI DR. FRANCO KOVACIC IN MARIBOR

Uredniški odbor / Editorial Board

dr. Karin Bakračević, dr. Rajko Bratož,

dr. Neven Budak (Hrvaška / *Croatia*), dr. Jožica Čeh Steger, dr. Darko Darovec,

dr. Darko Friš, dr. Stane Granda, dr. Andrej Hozjan, dr. Gregor Jenuš, dr. Tomaž Kladnik,

dr. Mateja Matjašič Friš, dr. Aleš Maver, dr. Rosario Milano (Italija / *Italy*),

dr. Jurij Perovšek, dr. Jože Pirjevec (Italija / *Italy*), dr. Marijan Premović (Črna Gora / *Montenegro*),

dr. Andrej Rahten, dr. Tone Ravnikar, dr. Imre Szilágyi (Madžarska / *Hungary*),

dr. Peter Štih, dr. Polonca Vidmar, dr. Marija Wakounig (Avstrija / *Austria*)

Odgovorni urednik / Responsible Editor

dr. Darko Friš

Zgodovinsko društvo dr. Franca Kovačiča

Koroška cesta 53c, SI-2000 Maribor, Slovenija

e-pošta / e-mail: shs.urednistvo@gmail.com

Glavni urednik / Chief Editor

dr. Mateja Matjašič Friš

Tehnični urednik / Technical Editor

David Hazemali

Članki so recenzirani. Za znanstveno vsebino prispevkov so odgovorni avtorji.

Ponatis člankov je mogoč samo z dovoljenjem uredništva in navedbo vira.

The articles have been reviewed. The authors are solely responsible for the content of their articles.

No part of this publication may be reproduced without the publisher's prior consent and a full mention of the source.

Žiro račun / Bank Account:

Nova KBM d.d.

SI 56041730001421147

Tisk / Printed by:

Dravski tisk d.o.o.

<http://shs.zgodovinsko-drustvo-kovacic.si>

Izvirke prispevkov v tem časopisu objavljata 'Historical – Abstracts' in

'America: History and Life'.

Časopis je uvrščen v 'Ulrich's Periodicals Directory', evropsko humanistično bazo ERIH in mednarodno bibliografsko bazo Scopus (h, d).

Abstracts of this review are included in 'Historical – Abstracts' and

'America: History and Life'.

This review is included in 'Ulrich's Periodicals Directory', european humanistic database ERIH and international database Scopus (h, d).

Studia historica Slovenica, Časopis za humanistične in družboslovne študije,

je vpisan v razvid medijev, ki ga vodi Ministrstvo za kulturo RS, pod zaporedno številko 487.

Izdajo časopisa sta omogočili Javna agencija za znanstvenoraziskovalno in inovacijsko dejavnost RS ter Mestna občina Maribor.

Co-financed by the Slovenian Research and Innovation Agency and the Municipality of Maribor.

*Studia
historica
slovenica*

Kazalo / Contents

Jubilej – ob Maistrovem letu 2024 / *On the Occasion of Rudolf Maister's* *Anniversary in 2024*

STJEPAN MATKOVIĆ: Rudolf Maister v hrvaški kulturi spomina <i>in zgodovini</i>	279
--	-----

Članki in razprave / Papers and Essays

MARTIN BELE: Maistrov rod in razširjena družina	289
<i>Maister's Family and Extended Kinship</i>	
TOMAŽ KLADNIK: Vojaško delovanje Rudolfa Maistra <i>v Mariboru</i>	317
<i>Rudolf Maister's Military Actions in Maribor</i>	
JURIJ PEROVŠEK: Maister in Narodna vlada SHS v Ljubljani	353
<i>Maister and the National Government of the State</i> <i>of Slovenes, Croats, and Serbs (SHS) in Ljubljana</i>	
ALEKSANDRA GAČIČ BELEJ: General Rudolf Maister in dr. Karel <i>Verstovšek, antipoda v prevratnem obdobju Maribora</i>	383
<i>General Rudolf Maister and Dr. Karel Verstovšek,</i> <i>the Antipode in the Upheaval Period of Maribor</i>	
BOGDAN KOLAR: Slovenski duhovniki v času pred koroškim <i>plebiscitom</i>	417
<i>Slovenian Priests in the Time before the Carinthian Plebiscite</i>	
TEODOR DOMEJ: Podoba generala Maistra v nemškokoroški <i>propagandni publicistiki</i>	449
<i>The Image of General Maister in the German Carinthian</i> <i>Propaganda Media</i>	

S *tudia* **H** *istorica* **S** *lovenica*

POLONA VIDMAR: **Bivališča** generala Rudolfa Maistra
in geneza katastrske občine Grajski marof
v nekdanjem mariborskem Graškem predmestju.....485
*Residences of General Rudolf Maister and the Genesis
of the Cadastral Municipality of Grajski Marof
in the Former Graz Suburb of Maribor*

DARJA KERIC: **Rudolf Maister** v učbenikih za zgodovino.....525
Rudolf Maister in History Textbooks

BLANKA BOŠNJAK: **Rudolf Maister** v slovenski književnosti.....551
Rudolf Maister in Slovenian Literature

URH FERLEŽ: **Kako smo** Maistrovo celjsko dobo postavili
v strip.....579
*How We Turned Maister's Time in Celje into a Comic
Book*

Avtorski izvlečki / Authors' Abstracts..... 607

Uredniška navodila avtorjem /
Editor's Instructions to Authors 615

S *tudia*
H *istorica*
S *lovenica*

*Studia
historica
slovenica*

DOI 10.32874/SHS.2025-09

Podoba generala Maistra v nemškokoroški propagandni publicistiki

Teodor Domej

Dr., upokojenec, strokovni nadzornik za slovenščino na srednjih šolah
Zentrumweg 14, A-9061 Klagenfurt-Wölfnitz/Celovec-Golovica, Avstrija
e-pošta: teodor@domej.at

Izvleček:

Podoba generala Maistra v nemškokoroški propagandni publicistiki let 1918–1920 je vseskozi negativna. Članek ne obravnava le dve leti mejnega spora med Jugoslavijo in Avstrijo po razpadu Avstro-Ogrske, temveč tudi njegovo dolgo predzgodovino od leta 1848, ko je nastala doktrina o nedeljivosti Koroške. Značilnost Koroške v zadnjem obdobju habsburške monarhije je neuravnovešen položaj prebivalstva slovenskega in nemškega jezika. Glavna osnova prispevka so članki v koroških nemških časopisih in v dveh izrazito propagandnih glasilih nemškokoroškega tabora (*Kärntner Landsmannschaft*, *Koroško Korošcem*), ki obravnavajo generala Maistra.

Ključne besede:

Rudolf Maister, Koroška, narodnostni konflikt, mejni konflikt, agitacija, koroški plebiscit

Studia Historica Slovenica

Časopis za humanistične in družboslovne študije
Maribor, letnik 25 (2025), št. 2, str. 449–484, 84 cit., 4 slike
Jezik: slovenski (izvleček slovenski in angleški, povzetek angleški)

Najkrajši in najbolj zgoščeni povzetek prispevka o podobi generala Maistra v nemško-koroški periodiki let od 1918 do 1920 se glasi: o Maistru nič dobrega. Nikogar drugega niso tako žalili, obrekovali in zmerjali kot njega. Česa drugega tudi ne bi mogli ali smeli pričakovati, saj je bil general Rudolf Maister protagonist ene strani ostrega spopada na več ravneh, od vojaškega boja za dobršen del ozemlje Koroške do tekme za volilne glasove pri plebiscitu v coni A Celovške kotline. Generala Maistra je nasprotni tabor proglasil za krivca vse nesreče na Koroškem, kot piše na nekem propagandnem predplebiscitnem letaku.¹ Za nemškokoroško stran je bil Maister preprosto poosebljen predstavnik krutega zunanega sovražnika.

Ko gre za prikaz majhnega izseka propagandnega gradiva, je treba upoštevati njegov namen in vlogo. Časopisi in drugi tiski obeh strani v zvezi z avstrijsko-jugoslovanskim mejnim sporom so bili vseskozi v vlogi propagande. V njih ne moremo pričakovati novinarstva in publicistike v pravem pomenu besede, torej kritičnega, objektivnega, raziskujočega pogleda na dogajanja bodisi na bojišču bodisi na stanje in razvoj pred plebiscitom in po njem. Nekoliko so podobni temu, kar se dandanes dogaja na t. i. družbenih omrežjih na straneh zarotnikov: polresnice, nepreverjene in lažne govorice, napadi na nasprotnika itd. Negativni predsodki o nasprotniku so bili glavni material, ki sta se ga posluževala oba konfliktna partnerja. V zadnjih mesecih pred koroškim plebiscitom so zlasti plebiscitno cono A preplavile ogromne mase propagandnega gradiva, od tradicionalnih časopisov, priložnostnih publikacij, do letakov, nalepk, lepakov, razglednic itd., torej najrazličnejših besedil in grafičnih del.

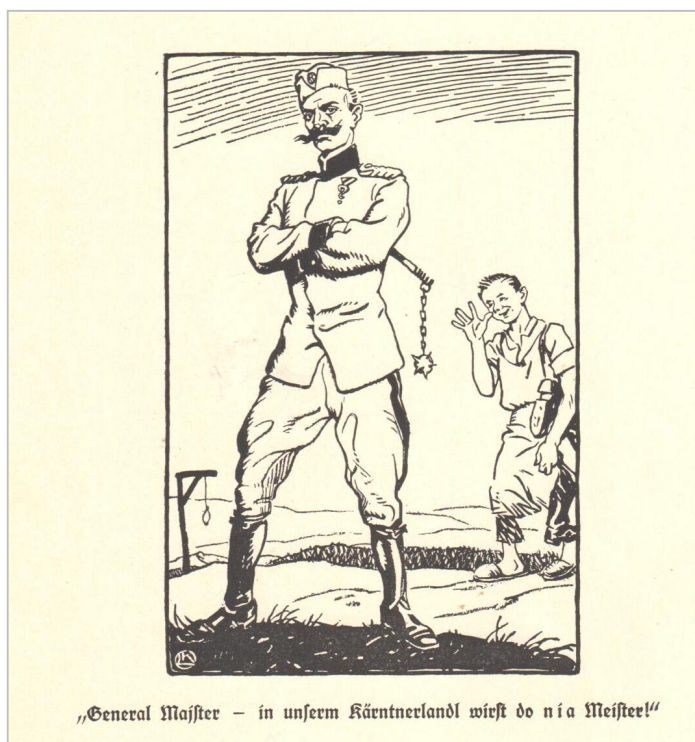
Najprej k upodobitvi generala Maistra na eni takih grafik, ki jo je izdal nemškokoroški tabor.

S strani nasprotnika je Maister doživel očitno eno samo likovno upodobitev v obliki karikature. Najdemo jo v reprezentativni grafični mapi, ki jo je izdal Kärntner Heimatdienst v spomin na koroški plebiscit,² vendar je po vsej verjetnosti original nastal pred plebiscitom. Šestnajsti list izmed petindvajsetih te spominske grafične mape je posvečen generalu Maistru in nosi podnaslov: "*General Majster – in unserm Kärntnerlandl wirst do nia Meister!*" (v prevodu iz koroške pogovorne nemščine: "General Majster – v naši deželici Koroški nikoli ne boš mojster!"). Karikaturu je narisal akademski slikar Leo Kainradl (1872–1943)³, ki je v predplebiscitnem času prispeval več del, ki so bila objavljena v

¹ Wilhelm Neumann, *Kärnten 1918–1920. Ereignisse, Dokumente, Bilder* (Klagenfurt, 1970), str. 60. Letak je izšel kake tri tedne pred plebiscitom. Glasi se takole: "Generala Majstra, ki je kriv vse nesreče na Koroškem, je plebiscitna komisija iz naše dežele izgnala!"

² *Zum Gedächtnis. Volksabstimmung in Kärnten 1920*, Zeichnungen von Leo Kainradl, Felix Kraus und Sepp Prokop, Mit einer Vorrede von Josef Friedrich Perkonig (Klagenfurt, s. a.). Prevod podnaslova in vseh drugih besedil iz nemščine v slovenščino sem opravil avtor prispevka.

³ Emil Lorenz, "Leo Kainradl", *Carinthia I* 139, št. 2–3 (1949), str. 473–477.

"General Majster
– in unserm
Kärntnerlandl wirst
do *nia* Meister!"
[General Majster
– v naši deželici
Koroški *nikoli* ne
boš mojster!"], avtor
risbe Leo Kainradl
(*Zum Gedächtnis,
Volksabstimmung in
Kärnten 1920*, str. 16)

nemškokoroških propagandnih glasilih, na letakih in lepakih, ohranjeni pa so tudi njegovi grafični listi, linorezi in barvne risbe. Risba, ki prikazuje z razkoračenimi nogami v naravi Prikazuje Maistra v polni velikosti, oblečenega v uniformo (v škornjih, s kapo, enim odlikovanjem na prsih, strogega pogleda in z značilnimi brki⁴. V pred prsmi prekrizanih rokah drži kot neke vrste atribut bojni bat (nemško *Morgenstern*), srednjeveško in zgodnje novoveško orožje za udarjanje. Za njegovim hrbtom je upodobljen fant veselega obraza, verjetno čevljarški vajenec, ki mu osle kaže. Kot nadaljnji atribut so upodobljene vislice. V mnogočem je karikatura podobna nemškokoroškim pisnim virom, ki opisujejo Maistrov *habitus* in njegovo delovanje.

Vtis, ki ga o Maistru posreduje karikatura (v enaki meri pa to brez izjeme velja tudi za besedila, ki jih je pošiljala nemškokoroška stran med široke sloje koroškega prebivalstva), je vsekakor negativen. Moremo pa tudi reči, da je tam, kjer je veliko sence, tudi precej luči. Vseskozi negativna podoba generala Mai-

⁴ Zavihane ali povešene brke kot pri Maistru vidimo na številnih karikaturah, ki prikazujejo jugoslovanske vojake ali pa tudi srbskega in jugoslovanskega kralja Petra I. Karadorđevića, tako da postanejo na prvi pogled prepoznavni atribut jugoslovanskega sovražnika.

stra ima močan vpliv na samopodobo nemškokoroškega boja za nedeljeno in svobodno Koroško, kot se je takrat glasila ena najučinkovitejših bojnih parol. Upreti se takemu nasprotniku, njegovemu poveljniku in voditelju namreč takoj in samodejno poveča lasten pogum in poviša lastno slavo ob doseženi zmagi po dolgih mesecih jugoslovanske strahovlade, kot so jo imenovali. General Rudolf Maister je buril Korošce, ki so stali na braniku deželne ozemeljske celovitosti in se hkrati zavzemali za ohranitev tradicionalnega hierarhičnega odnosa med koroškima narodoma, od razpada habsburške monarhije do koroškega plebiscita in še dolgo po tem ključnem dogodku koroške zgodovine obdobja, ki je od leta 1848 stalo v znaku narodnostnega načela in nacionalizma. Zato je treba pogledati, v kakšnem daljšem zgodovinskem kontekstu se je ob razpadu habsburške monarhije odvijal in stopnjeval spor dveh držav za razmeroma periferno in gospodarsko manj pomembno ozemlje, ki sta mu pa oba konfliktna partnerja dajala močan politični in emocionalni naboj. Ne gre torej samo za to, v kakšnem kontekstu je na Koroškem deloval general Maister v času od razpada habsburške monarhije do plebiscita, temveč za vse to dogajanje v daljšem obdobju, ki je stalo v znaku dveh nacionalizmov, nemškega in slovenskega.

Mejno vprašanje daje po mnenju tistih, ki so pod vplivom nemškonacionalnega narativa o preteklosti in novejši zgodovini Koroške, po eni strani heroično, po drugi strani pa travmatično obeležje. V zvezi z vprašanjem zaščite slovenske manjšine se je v koroški spominski kulturi vsaj do nedavnega pojavljalo tako rekoč kot "amen v očenašu". Glede na prevladujočo podobo o zgodovini je bila povzročitelj problemov slovenska manjšina, ki da je v dvajsetem stoletju dvakrat nevarno ogrozila ozemeljsko celovitost dežele, prvič po razpadu habsburške monarhije, drugič po porazu nacističnega režima. Kot najbolj nevarno obdobje sta bili v narativu v ospredju dve leti po koncu prve svetovne vojne. Pripoved o zunanjem in notranjem sovražniku je dolgo hromila razprave o mestu Slovencev v koroški družbi ali pa je kot racionalen pristop k reševanju manjšinskega vprašanja zagovarjala asimilacijsko politiko, v letih nacističnega režima pa tudi metode etničnega čiščenja.

Dolga "inkubacijska doba" koroškega mejnega konflikta

Spor za potek državne meje po razpadu habsburške monarhije ni prišel kot blisk z jasnega. Njegova predzgodovina sega do obdobja, ko se je na stičišču nemškega in slovenskega etničnega oziroma jezikovnega ozemlja začelo obdobje v znaku nacionalnega načela. Odločilna zgodovinska prelomnica je bilo leto 1848, ki je v izjemno raznoliki habsburški monarhiji postavilo na dnevni red družbenega urejanja vprašanje enakopravnosti različnih narodov. V ospredje je stopil problem narodne enakopravnosti, ki se je izražala v jezi-

kovni enakopravnosti. Glede na tedanje razlike pri doseženi stopnji jezikovnega, kulturnega in civilizacijskega razvoja, ob tem pa še na različne ekonomske pogoje za nadaljnji razvoj je šlo za velike izzive ne le v veliki državi, temveč tudi v njenih sestavnih delih, ker je v mnogih političnoupornih enotah monarhi je živelo prebivalstvo različne jezikovne pripadnosti. V ustavi je dobilo svoje mesto načelo narodnostne enakopravnosti. Slovensko narodnopolitično gibanje je leta 1848 zahtevalo več kot to, namreč upravnapolitično ureditev države na osnovi narodnostne pripadnosti prebivalstva. Z zahtevo sicer ni prodrlo ne v avstrijskem državnem zboru ne v merodajnih krogih oblasti, je pa načelo postalo produktivno v dobrem in zlem. Seveda pa je zahteva takoj izzvala odpor. Provizorični koroški deželni zbor je soglasno sklenil, da naj vojvodina Koroška ostane nedeljena, in sicer z utemeljitvijo, da so Korošci kljub svoji jezikovni dvojnosti ene same narodnosti. Oklical je tudi nedeljivost dežele. Hkrati se je deželni zbor izrekel proti taki upravnapolitični ureditvi znotraj dežele, ki bi upoštevala jezikovno pripadnost prebivalstva, češ da bi grozil separatizem.

V obliki ideje o Združeni Sloveniji je tlela misel o političnem sodelovanju Slovencev na narodnostni osnovi preko obstoječih deželnih mej vse od leta 1848, vendar zaenkrat še brez večje podpore v širokih slojih prebivalstva. Oblikovanje Slovencev kot političnega naroda je bil proces, ki je – tako kot pri drugih narodih – trajal desetletja in ne vedno sočasno s sosedi, saj se je pri Slovenicah začel z zamudo in se je odvijal v zahtevnih okoliščinah, ker je bilo naselitveno ozemlje prebivalstva slovenskega jezika strateško zelo pomembno (posebej še Trst). Slovenska integracija se je uresničevala na kulturnem področju, s podporo državnih institucij najbolj učinkovito pri izoblikovanju in normiranju enotnega slovenskega knjižnega jezika. V nasprotju s tem je bilo nedotakljivo vse, kar bi utegnili omajati upravno razdelitev avstrijskega cesarstva. V slovenskem primeru je postal že Kozlerjev "Zemljevid slovenske dežele in pokrajin" z vrisanimi jezikovnimi mejami v 1850-ih letih predmet sodnega preganjanja in prepovedi. Prvič je ideja o Združeni Sloveniji doživela masovno podporo v taborskem gibanju, ki je leta 1868 zajelo tudi Koroško. Težko pa je bilo s političnim sodelovanjem Slovencev preko deželnih mej. Tisti del koroških Slovencev, ki si je prizadeval za narodno emancipacijo, v dunajskem državnem zboru vse do leta 1897 ni imel svojega zastopnika. Če so se za njihove narodne in jezikovne pravice zavzemali državnozborni poslanci drugih dežel, je nemškosvobodnjaški politični tabor na Koroškem vedno osporaval njihovo legitimnost in jih imel za nepristojne. Nemškosvobodnjaški tabor je vztrajno gojil koroško deželno zavest in jo instrumentaliziral v korist nemškega nacionalnega gibanja. V tej zvezi je podpihoval negativne predsodke do Slovencev v drugih deželah, zlasti na Kranjskem. Zastopal in širil je mnenje, da koroški prebivalci slovenskega jezika niso sestavni del slovenskega naroda, temveč samosvoja narodnost (*Windische, Wenden*), in precejšen del prebivalstva slovenskega jezika je pono-

tranjil negativne predsodke o svojem slovenskem jeziku. Vse te prvine so vplivale na politično in kulturno zavest slovenskega prebivalstva.

Jugoslovanska ideja se je med narodnozavednimi Slovenci na Koroškem začela širiti šele po priključitvi Bosne in Hercegovine leta 1908, v odločilni meri kot odziv na protislovensko držo nemškokoroškega političnega vodstva. Ob prehodu v leto 1909 je *Mir*, glasilo koroških Slovencev, objavil uvodnik z naslovom "Kam spadamo koroški Slovenci?", ki je glede na strateško politično usmeritev slovenskega emancipacijskega gibanja na Koroškem neke vrste mejnik.⁵ Nepodpisan uvodnik (verjetno izpod peresa tedanjega urednik Franca Smodeja) se je končal s prikazom nove politične perspektive za Slovence na Koroškem in ima na sebi nekaj skoraj preroškega:

Pustimo Nemce, če nam ne dajo, kar je našega in združimo se z vsemi Slovenci in južnimi avstrijskimi Slovani. Slovenski poslanci iz Štajerske, Koroške, Kranjske, Goriške, Primorske, hrvatski poslanci in dva avstrijska Srba so se v državnem zboru že združili in nam pokazali tako edino pravo pot.

Misel na združitev vseh Jugoslovanov, kakor jo zastopajo na Dunaju sedaj vsi jugoslovanski poslanci, naj prešine vsakega koroškega Slovenca, ta iskra upanja na našo rešitev iz nemških krempljev naj vzplamti v srcu vsakega koroškega Slovenca v mogočen ogenj in naj nikdar ne ugasne! Če bi se združili pod habsburškim žezlom vsi drugi Slovenci in Hrvatje, le mi bi ostali osamljeni, bi se sami izročili krutemu sovragu. Če se združimo, bi šteli narod nad 7 milijonov duš, torej skoro toliko kakor je vseh Nemcev v celi Avstriji. Postali bi narod gospodarsko okrepljen, narod gospod, ne tlačan, narod, ki bi odločeval usodo Avstrije, narod ki bi imel svoje ministre, svojo kulturo, ki bi se sčasoma mogla kosati s kulturo svetovnih narodov. Ta misel se bo tudi uresničila, če ne še zdaj, pa brez dvoma v desetih letih, le eno vprašanje je, če morda ne brez nas. Morda bodo Nemci zahtevali odškodnino, ki bi bila – žrtev koroških Slovencev. Tega naši bratje po drugih kronovinah ne smejo pripustiti, to bi bil neodpustljiv naroden greh. Tega se bomo pa tudi koroški Slovenci sami branili do zadnje kaplje krvi, ki se pretaka v nas. Do srečnega trenutka naše rešitve iz nemških okov pa se borimo za pravice, za svoj obstoj junaško kakor levi, neustrašeno kakor beduin v puščavi za svoje imetje, up pa nam naj daje in vliva novih moči zlata zvezda betlehemska, ki nam prijazno miglja iz daljave – spojitev vseh južnih Slovanov.⁶

Koroška deželna zavest, kakršno so propagirale nemške politične elite, je prizadevanja za enakopravnost slovenskega jezika postavljala v tesno zvezo

⁵ *Mir*, 2. 1. 1909, št. 1, str. 1.

⁶ Prav tam.

z nepatriotično držo njenih protagonistov. Bistvena komponenta koroške deželne zavesti je bilo hierarhično razmerje med nemščino in slovenščino in posredno tudi med Nemci in Slovenci, v katerem so slovenščina in Slovenci bili v podrejenem položaju. Sodelovanje koroških predstavnikov slovenskega emancipacijskega gibanja s slovenskim narodnopolitičnim gibanjem v drugih deželah je nemškonacionalni tabor v glavnem predstavljal predvsem kot nelegitimno vmešavanje v notranje zadeve Koroške in kot motnjo družbenega miru na Koroškem.

Doktrina o nedeljivosti Koroške, ki je imela ob razpadu habsburške monarhije osrednje mesto v političnem diskurzu, torej ni nastala leta 1918, temveč – v kolikor upoštevamo obdobje v znaku demokratičnega sistema – leta 1848. Teda- nje koroške politične in družbene elite so imele Koroško za nemško narodno posest. Resno svarilo je izrekel koroški nemškoliberalni publicist Vinzenz Rizzi leta 1850: "In to pomislite: samo pravičnost do narodnosti more ohraniti Avstri- jo; od te pravičnosti odvisi tudi obstoj Koroške kot kronovine!"⁷ Kot eden prvih je povezal ohranitev ozemelske celovitosti Koroške z uresničitvijo in spoštova- njem narodne enakopravnosti. Rizzijev opomin je izzvenel bolj ali manj v prazno. Ker so na Koroškem najkasneje od 1860-ih let premočno vodilno vlogo imeli predstavniki nemškonacionalnega tabora (ta je sebe označeval kot nemško-svo- bodnjaškega in je na Koroškem ohranil mnenjsko suverenost v nacionalnem vprašanju najmanj do leta 1945; obdržal jo je tudi v času, ko sta se utrdila katoli- ško konservativni in socialdemokratski politični tabor), je veljala že zahteva po narodni enakopravnosti Slovencev za motnjo družbenega miru, kaj šele zahteva po delitvi dežele, ki bi upoštevala jezikovno oziroma etnično mejo. Na narodno- stni proporc ali pa sporazum in poravnavo na podlagi etničnih deležev dežela ni bila pripravljena. Parola "Koroška svobodna in nedeljiva" ima torej svojo pred- zgodovino in ni bila iznajdba časa ob razpadu Avstro-Ogrske. Uperjena pa je bila vseskozi proti narodni enakopravnosti Slovencev in narodnoemancipacijskemu slovenskemu gibanju. V tej zvezi je prišlo med prebivalstvom slovenskega jezika do narodnopolitične diferenciacije in razkola. Cepitev slovenskega prebivalstva na "nemštvu/Nemcem prijazne Slovence" in na "narodne Slovence" (kakor so jih glasniki nemškonacionalnega tabora začeli imenovati najkasneje v 1880-ih letih) je imela velike posledice in je vodila vse do gledanja, da prebivalstvo slo- vanskega jezika na Koroškem (in Štajerskem) predstavlja poseben narod, dru- gačen od kranjskega/slovenskega (t. i. *Windische*). Samo del etničnih Slovencev je odobral slovenski narodnopolitični program, drugi del pa je sledil nemško- nacionalnemu taboru, kar je seveda imelo osnovo v različnem obsegu ekonom- skega, kulturnega in socialnega kapitala, s katerim sta razpolagali ena in druga

⁷ Vinzenz Rizzi, "Die Landesverfassung", *Deutsche Monatsschriften aus Kärnten* (1850), str. 129.

etnična skupina. Slovenski narodnopolitični tabor je bil po vseh kriterijih šibkejši, neenaka volilna pravica v povezavi z razdelitvijo dežele na volilne okoliše za časa habsburške monarhije pa je učinke teh razlik še dodatno povečala. Razpad habsburške monarhije tega notranjekoroškega razmerja moči ni veliko spremenil, razen da je Kraljevina Srbov, Hrvatov in Slovencev (kot naslednica Srbije) bila med zmagovalci prve svetovne vojne.

Ob začetku prve svetovne vojne se je na Koroškem nad predstavnike slovenskega narodnopolitičnega gibanja sprožil plaz preganjanja. Med drugim so marca 1916 aretirali njihovega edinega slovenskega državnoborskega poslanca Franca Grafenauerja in ga postavili pred vojaško sodišče, ki ga je obsodilo zaradi "zločina motenja javnega miru" na pet let težke ječe. Več kot eno leto, do 6. julija 1917, je bil v zaporu. Zaradi obsodbe je izgubil mesto poslanca in kljub temu, da ga je cesar pomilostil, se ni smel vrniti na poslaniške klopi.⁸ Tudi do volitve nadomestnega poslanca ni prišlo, tako da so ostali koroški Slovenci brez svojega zastopnika v dunajskem parlamentu.

Dunajski državni zbor se je po skoraj triletni prekinitvi 30. maja 1917 spet sestel. Dan poprej se je poslanska skupina, sestavljena iz slovenskih, hrvaških in srbskih poslancev, formalno povezala v Jugoslovanski klub. Že na prvi parlamentarni seji, ki je bila imela manifestativen značaj (izjave politične narave so podali tudi Čehi, Ukrajinci, Poljaki in Nemci v deželah češke krone in s tem napovedovali, kaj se bo zgodilo s habsburško monarhijo), je predstavila *Majniško deklaracijo*.⁹ Zahtevala je

na podlagi narodnostnega principa in hrvatskega državnega prava združenje vseh pokrajin monarhije, kjer živijo Slovenci, Hrvati in Srbi, v samostojni, od vsake tuje vlade prosti, na demokratičnem temelju sloneči del države pod žezlom habsburško-lotarinške monarhije in naznanila, da bo za uresničenje te zahteve po enotnosti naroda zastavila vse sile.¹⁰

Zahteva po združenju vsega ozemlja Avstro-Ogrske, poseljenega s prebivalstvom južnoslovanskih jezikov, je bila sunek, ki je v težkih pogojih vsestranske vojne krize vplival na pospešen razvoj nove narodnopolitične identitete širokih slojev prebivalstva. S časovnim zamikom v primerjavi z drugimi deželami s slovenskim prebivalstvom se je tudi na Koroškem začelo deklaracijsko gibanje in tako postavilo na dnevni red delitev dežele.

⁸ Josef Lukan, *Franz Grafenauer (1860–1935) Volkstribun der Kärntner Slowenen* (Klagenfurt/Celovec, 1981), str. 252–258.

⁹ *Stenographische Protokolle, Haus der Abgeordneten*, XXII. Session, 1. (Eröffnungs-) Sitzung, Mittwoch, den 30. Mai 1917, str. 34.

¹⁰ *Mir*, 8. 6. 1917, št. 23, str. 2.

Politični boji za delitev Koroške in proti njej kot uvod v oboroženi spopad

Leto 1918 je bilo na Koroškem v znaku političnega boja za delitev Koroške in proti njej, zaenkrat še v okviru reform znotraj habsburške monarhije. Na koroškem notranjepolitičnem področju je prineslo homogenizacijo nemških idej-nopolitičnih taborov. Velika manifestacija je bila 20. januarja v Celovcu. K besedi se je oglasil tudi Josef Glantschnig¹¹ iz Šentštefana pri Velikovcu, ki se je udeležencem zborovanja predstavil kot "rojen Slovenec". Zavrnil je "panslovansko hujskanje tako imenovanih Jugoslovancev" (imensko je omenil dr. Korošca, ki je s podporo tovarišev jugoslovanskega parlamentarnega kluba 7. julija 1917 v avstrijskem državnem zboru zahteval preiskavo "preganjanja koroških Slovencev med vojno"¹²) in ga označil kot ogabno. V mislih je imel dve preiskavi, ki sta stekli.¹³ Prosil je Nemce na Koroškem, "tako kot doslej zvesto stati ob Slovencih, kot tudi Slovenci hočejo zvesto stati ob Nemcih, kajti Nemci in Slovenci imajo na Koroškem enake interese in za Koroške Slovence kot majhno ljudstvo obstaja edino upanje in prihodnost v tem, da se naslonijo na nemštvo dežele".¹⁴ Prireditve so zaključili z geslom "Koroško Korošcem! Mi Korošci hočemo ostati gospodarji v svoji hiši. /.../ S skupnimi močmi bomo Nemci in Nemcem/nemštvu prijazni Slovenci varovali svojo drago staro koroško domovino kot dragocen dragulj."¹⁵ V resoluciji, poslani cesarju, so "zaupniki nemškega naroda neglede na strankarsko pripadnost in Nemcem prijaznih Slovencev Koroške" izrekli, da "trdno vztrajajo pri nedeljivosti Koroške in se bodo odločno branili pred tujimi posegi in se še vnaprej zavzemali za ohranitev narodnega miru med Nemci in Slovenci na Koroškem kot ene najdragocenejših dobrin".¹⁶

Na prvi pogled gre za reakcijo na deklaracijsko gibanje, v bistvu pa za vztrajanje pri vzorcu nepripravljenosti za sobivanje dveh narodov v enakopravnosti. Na zborovanjih in manifestacijah se je utrjeval nabor parol, ki je v letih vročega in hladnega spora za državne meje v nemškokoroški propagandi doživel največjo razširjenost.

¹¹ Josef Glantschnig (1881–1969), viden predstavnik skupine "nemštvu prijaznih Slovencev", ki je igral veliko vlogo kot organizator predplebiscitne agitacije v velikovškem okraju in je bil do svoje smrti v mnogih funkcijah aktiven v protislovenski politiki (gl. tudi: Anton Kreuzer, *Kärntner. Biographische Skizzen*, 17.–20. Jahrbundert (Klagenfurt, 1997), str. 141–143).

¹² *Anhang zu den stenographischen Protokollen des Hauses der Abgeordneten des österreichischen Reichsrates im Jahre 1917*, XXII. Session, II. Band (13. bis 21. Sitzung) (Wien, 1917), str. 1613–1639.

¹³ Janko Pleterski (ur.), *Politično preganjanje Slovencev v Avstriji 1914–1917. Poročili vojaške in vladne komisije*, Viri 1 (Ljubljana, 1980); Janko Pleterski (ur.), *Politično preganjanje Slovencev v Avstriji 1914–1917. Priloge poročilom vladne komisije (izbor)*, Viri 2 (Ljubljana, 1982).

¹⁴ *Freie Stimmen*, 22. 1. 1918, št. 18, str. 3.

¹⁵ *Freie Stimmen*, 23. 1. 1918, št. 19, str. 6.

¹⁶ *Kärntner Tagblatt*, 22. 1. 1918, št. 18, str. 5.

Vsi, ki se niso izrecno izrekli za celovitost vojvodine Koroške, so bili obravnavani kot nasprotniki. Koroški deželni glavar Leopold Aichelberg-Labia je dal ministrskemu predsedniku Ernstu Seidlerju vedeti, da na eni strani vidi "prebivalstvo Koroške, tako Nemce kot tudi netuje in nenahujskane Slovence, ki so pripravljeni in odločni, se najmočneje postaviti v bran na Koroško od zunaj vnešeni agitaciji južnoslovanskih tujcev", na drugi strani pa, kar iz tega sledi, tuje in nahujskane Slovence.

Nemškonacionalni tabor je širom dežele organiziral niz zborovanj in "Nemških narodnih dnevo", sprva še brez socialnih demokratov. Eden glavnih predstavnikov nemškonacionalnega tabora (Max pl. Burger) jim je 20. januarja 1918 očital, da "nemški socialni demokrati ne stojijo ob strani svojih tovarišev po narodu, temveč tajijo svoje nemštvo in se borijo proti Nemcem", medtem ko je sodil, da je to pri nenemških narodih drugače.¹⁷ 20. maja 1918 je bila v Celovcu manifestacija proti raztrganju Koroške. Predhodno so silili v opredelitev vsa občinska zastopstva. 23 občinskih zastopstev¹⁸ (približno ena tretjina tedanjih koroških občin, v katerih je prevladovala slovenščina kot jezik vsakdana) se ni izreklo za celovitost dežele in zato te občine niso bile vabljene na manifestacijo. 25. maja 1918 se je 21-članska delegacija koroških politikov, sestavljena iz nemškosvobodnjaških oseb z deželnim glavarjem na čelu, pri cesarju Karlu I. zavzela za ozemeljsko celovitost dežele.

Na vsedržavni ravni se je razpletanje dogajanja odvijalo v znaku nesočasnosti. Formalno je obstajala še Avstro-Ogrska s cesarjem Karlom I. na čelu, vendar že v zadnjih dneh, ker so se osamosvajali nekateri njeni deli. Cesar Karl I. je 16. oktobra izdal manifest "svojim zvestim avstrijskim narodom" in s tem nehoti sprožil bliskovit razpad monarhije. Načelo, pod katerim se je to dogajalo, je bila pravica narodov do samoodločbe, katero je januarja 1918 razglasil predsednik Združenih držav Amerike Woodrow Wilson. 21. oktobra so se na Dunaju sestali nemški državnozborni poslanci, se oklicali za Provizorično narodno skupščino Nemške Avstrije in izvolili dvajsetčlanski izvršni odbor, zametek večstrankarske vlade, pod vodstvom socialnega demokrata Karla Rennerja. 27. oktobra je bila imenovana zadnja cesarska vlada, 28. oktobra so v Pragi izklicali neodvisno Češkoslovaško republiko, 29. oktobra 1918 v Ljubljani Državo Slovencev, Hrvatov in Srbov. V noči od 30. na 31. oktober je dobila Nemška Avstrija svojo prvo vlado. O ozemeljskem obsegu teh držav še ni bila rečena zadnja beseda in načrti njihovih predstavnikov so presegali etnične meje njihovih etnično zamišljenih in utemeljenih "državnih narodov". V tej zvezi je štacijski poveljnik v Mariboru, polkovnik Anton Holik, menil, da bo pač Maribor po raz-

¹⁷ *Kärntner Tagblatt*, 22. 1. 1918, št. 18, str. 3.

¹⁸ Med njimi štiri občine, ki so s senžermensko državno pogodbo brez plebiscita pripadle Jugoslaviji (Jezersko, Prevalje, Tolsti Vrh, Šentanel).

padu Avstro-Ogrske prišel v sestav Nemške Avstrije. Kot obče znano, se je temu uprl major Rudolf Maister. Kazenskopravno bi lahko Maistra imenovali celo vstajnika, vendar je razkroj državnih oblasti in evropskega političnega sistema ustvaril nova stanja in je za narode nastalo stanje neizbežne nevarnosti. O pravilnosti, primernosti in upravičenosti Maistrovega smelega nastopa je odločal šele nadaljnji zgodovinski razvoj. Šlo pa je za samooklic in neke vrste blef, ki pa je mogel učinkovati samo v kontekstu dogajanja na frontah in splošne negotovosti na političnem parketu. Na Štajerskem se je slovenski prevzem oblasti razvijal presenetljivo v prid Narodnemu svetu za Štajersko. Na Kranjskem je šel proces osamosvajanja gladko od rok, na Koroškem pa pravzaprav kvečjemu tu pa tam na občinski ravni. Vprašanje mednarodno priznanih državnih mej je bilo za vse nove države ravno tako odprto kot zagotavljanje varnosti in miru znotraj kot držav zamišljenih teritorijev. Posebej je to veljalo za medsosedsko sporna ozemlja.

Na skupnem posvetovanju nemških političnih strank, na katerem so se pogovarjali o ustanovitvi provizorične deželne skupščine, so se 26. oktobra 1918 zvečer v mali dvorani grbov deželnega dvorca zbrali predstavniki treh svetovnonazorskih taborov, tedanja nemška politična elita. Bili so tam nemški nacionalci/nemški svobodnjaki, razdeljeni na več skupin, nemški krščanski socialci in socialni demokrati. Posvetovanja se je udeležil tudi predstavnik stare oblasti, deželni glavar Leopold pl. Aichelburg-Labia. Sestanku je predsedoval predsednik koroškega Nemškega narodnega sveta (Deutscher Volksrat) Max pl. Burger. Na dnevnem redu je bila ustanovitev provizorične koroške deželne skupščine po ključu rezultata zadnjih volitev v cislajtansko državno skupščino (leta 1911), vendar brez zastopnikov slovenske stranke. Predstavnik socialnih demokratov Florian Gröger (1871–1927), po rodu Sudetski Nemec, je uvedel svoj govor z nekoliko presenetljivo izjavo, ki je bila več kot izraz vljudnosti. Dejal je namreč, da so se socialni demokrati radi odzvali prijaznemu povabilu, "ker za nemški narod stori/j/o vse, kar more/j/o" ("*weil wir für das deutsche Volk alles tun, was wir können*"). Za nemške krščanske socialce je poudaril duhovnik in urednik dnevnika *Kärntner Tagblatt* Michael Paulitsch (1874–1948), da je njihovo sodelovanje samoumevno.¹⁹ Sprejeli so izjavo, da

deželna skupščina Koroške opozarja na dejstvo, da je Koroška že tisoč let enoten naselitveni in gospodarski prostor, sestavljen iz nemških in jezikovno mešanih delov in predstavlja zaradi jasnih, naravnih mej tudi kulturno enoto, katere samovoljno raztrganje bi gotovo oškodovalo celotno deželo.²⁰

¹⁹ Kärntner Landesarchiv (KLA), Kärntner Landtagsamt, Landtagsakten 2.

²⁰ Prav tam.

Zaključna seja koroškega deželnega zbora je bila 11. novembra 1918. Deželni glavar Leopold pl. Aichelburg-Labia je v svojem govoru med drugim dejal, da "naši junaki niso mogli zaustaviti razpada stare države, so se pa, ne da bi se tega zavedali, borili za poenotenje in odrešitev našega nemštva". Govor je zaključil z vzklikom "*Heil Kärnten, Heil Ostmark!*". Istega dne se je prvič sestala provizorična koroška deželna skupščina. Arthur Lemisch je v uvodnem nagovoru njene ustanovne seje dejal, da gre za skupščino nemških strank. Glede "narodno mislečih Slovencev Spodnje Koroške" je poročal, da se v narodnopolitičnih zadevah z zastopniki jugoslovanske vlade ni uspelo doseči sporazuma in zato v pričujoči deželni skupščini in njenih delovnih odborih Slovenci ne morejo sodelovati. Poslance je tudi obvestil, da je izvršni odbor pustil zapriseči nameščence koroških uradov prejšnje države Avstrije, vendar samo tiste z nemškoavstrijskim državljanstvom, ne pa onih tuje narodne pripadnosti. Pri tem je poudaril, da "nočemo nikogar v svoji hiši, ki ne spada vanjo", ker da "nemški narod ni več voljan ves svoj politični smisel in svojo gospodarsko moč postaviti v službo interesov, ki so jim postali tuji, in biti kulturno gnojilo za vzhodnoevropske narode in ob tem pustiti propasti svojo lastno narodnost in tudi interes za ustavno življenje".²¹

Graditev nemške poveljne Koroške

Koroški politični in gospodarski oblastniki so gradili poveljno Koroško kot nemško deželo v okviru Nemške Avstrije, katero je provizorična narodna skupščina z zakonom, sprejetim 12. novembra 1918, proglasila za demokratično republiko in sestavni del Republike Nemčije. Koroški deželni odbor je svoje proglase naslavljal na Nemce in na nemške vojake, provizorični koroški deželni zbor je bil sestavljen iz poslancev nemških strank. V njihovih vrstah je bilo sicer nekaj poslancev slovenskega jezika, vendar nobenega, ki bi predstavljal slovenski narodnopolitični tabor. Pričakovati ob prehodu od monarhične oblasti na republikansko sodelovanje med predstavniki nemškokoroškega tabora in predstavniki slovenskega narodnopolitičnega gibanja, bi od obeh strani pomenilo pričakovati, da skočijo preko lastne sence. Obe strani sta imeli v glavnem nacionalne cilje, sklicevanje na Koroško je bila v prvi vrsti taktika.

Prvo sporočilo novega koroškega političnega vrha vodstvu Nemške Avstrije je bilo dokaj jasno. 25. oktobra 1918 je ravnokar oblikovani izvršni odbor provizorične koroške deželne skupščine (ki se je v polnem sestavu prvič sestala 5. novembra 1918) poslal predsedstvu izvršnega odbora narodne skupščine na

²¹ *Freie Stimmen*, 13. 11. 1918, št. 260, str. 3.

Dunaju sledečo izjavo: "Upoštevaajoč, da Slovenci na Koroškem z izjemo Jezerskega ne živijo strnjeno naseljeni in ima dežela na jugu gorske grebene, ki jo naravno omejujejo, proglašajo deželni odbor Koroško za nedeljivo."²²

Provizorična koroška deželna skupščina je 11. novembra 1918 sprejela sledeči sklep v zvezi mejnim vprašanjem:

Izjavljamo v imenu naroda in ozemlja, ki ga zastopamo, na osnovi pravice narodov do samoodločbe: 1. Strnjeno nemško naselitveno ozemlje bivše vojvodine Koroške in tista jezikovno mešana ozemlja te vojvodine, ki se bodo na osnovi pravice do samoodločbe njenih prebivalcev ustavno priključila državnemu ozemlju države Nemške Avstrije, tvorijo pod imenom 'Dežela Koroška' posebno, poslovno sposobno provinco države Nemške Avstrije, izvršijo s tem pristop k tej državi in priznajo ob varstvu popolne pravice do samoodločbe deželne skupščine narodno skupščino Nemške Avstrije, ki se je ustanovila 21. oktobra 1918 v deželni hiši na Dunaju.²³

Kar v uvodnem stavku in prvem členu provizorične deželne ustave srečamo najmanj tri pojme, ki bi zahtevali posebno razlago. V uvodnem stavku je govora o "pravici narodov do samoodločbe, v prvem členu pa, kjer je govora o "jezikovno mešanih ozemljih" Koroške, o "pravici do samoodločbe njenih prebivalcev". Pojemovna plast o pravici do samoodločbe je po času nastanka nova, medtem ko tista, ki razlikuje med "strnjenim nemškim naselitvenim ozemljem Koroške" na eni in "jezikovno mešanimi ozemlji" dežele na drugi strani, izvira iz obdobja narodnostnih sporov druge polovice 19. stoletja, ko se je nemško-svobodnjaški tabor na vso moč zoperstavljal narodnostnim pravicam Slovencev na Koroškem in v tej zvezi odklanjal pojem o strnjenem slovenskem naselitvenem ozemlju. Gre za površinsko na videz neznatne odtenke, vendar imajo globoko izpoved. Interpretacijo pravice narodov do samoodločbe je sprejela provizorična deželna skupščina s pomočjo svojih 58 poslancev. 56 so jih v skupščino delegirale nemške stranke po ključu državnozborskih volitev iz leta 1911 (27 jih je stavil nemško-svobodnjaški tabor, 18 socialni demokrati, 11 krščanski socialci), dva pa sta zastopala vojake in častnike. Narodnopolitični tabor Slovencev, ki so zagovarjali narodno enakopravnost, v provizorični deželni skupščini ni imel svojih predstavnikov, pač so bili v njej zastopani nekateri "rojeni Slovenci", ki so sodelovali v nemško-svobodnjaškem taboru in se nekateri izmed njih javljali k besedi v imenu t. i. "Nemcem/nemštvu prijaznih Slovencev". Da se slovenska stran s tem gledanjem na pravico narodov do samoodločbe, kar se Koroške tiče, ne bo strinjala, je bilo nemški pač vnaprej znano in jasno. Ne

²² KLA, Kärntner Landtagsamt, Landtagsakten 2; *Freie Stimmen*, 27. 10. 1918, št. 247, str. 4.

²³ *Klagenfurter Zeitung*, 13. 11. 1918, št. 261, str. 3.

iz nemškega ne iz slovenskega narodnopolitičnega tabora pa ni bilo nobene ponudbe za sobivanje Nemcev in Slovencev v narodni enakopravnosti.

Tudi nemškoavstrijska provizorična narodna skupščina je naslovila svoj poziv z dne 12. novembra 1918 na nemškoavstrijski narod z nemške etnične pozicije: "Sedaj smo en narod, smo enega plemena in enega jezika, združeni ne na silo, temveč po svobodni odločitvi vseh."²⁴ O manjšinah v njem ni govora. Zakon z dne 22. novembra 1918 o obsegu, mejah in odnosih državnega ozemlja Nemške Avstrije je definiral Republiko Nemško Avstrijo kot sklenjeno ozemlje Nemcev znotraj kraljestev in dežel, ki so bila zastopana v državnem zboru, Štajersko in Koroško pa z izjemo "sklenjenega jugoslovanskega naselitvenega prostora".²⁵ V posebni državni izjavi so izrazili, da so tudi ozemlja nemških jezikovnih otokov in ozemlja z večinsko nemškim prebivalstvom zunaj sklenjenega nemškega naselitvenega prostora pod suverenostjo Republike Nemške Avstrije in da spadajo nemške manjšine na ozemljih bivše Avstro-Ogrske "na osnovi neuničljive narodne skupnosti in zaradi dosedanje večstoletne državne skupnosti v področje interesov države Nemške Avstrije.", ki si bo prizadevala za njihovo mednarodnopravno varstvo, zagotoviti njihov obstoj, njihovo prihodnost in njihove odnose z Nemško Avstrijo.²⁶

Slovenski Narodni svet za Koroško je imel težek položaj. Desetletja dolga dosledna politika nemškosvobodnjaškega tabora je odločilno prispevala k temu, da ob razpadu habsburške monarhije na Koroškem ni bilo ne raznolikega kadra ne enotne podpore prebivalstva slovenskega jezika za prehod v obdobje nacionalnih držav. Oblasti na ozemlju, kjer je imelo prebivalstvo slovenskega jezika močno večino, s svojimi političnimi in uradniškimi pripadniki ni mogel prevzeti, s policijskim ali vojaškim osebjem pa ni razpolagal. Na občinski ravni so zastopniki slovenskega narodnopolitičnega gibanja ponekod obdržali položaje, tudi s pomočjo narodnih straž, le izjemoma (v Borovljah) pa so jo za nekaj dni iztrgali iz rok občinske uprave, ki je bila lojalna do deželnih oblasti v Celovcu. Uresničiti načrt, ki bi ustrezal predstavam slovenskega narodnopolitičnega tabora, je bilo možno le s pomočjo oboroženih enot, ki so delovale v soglasju s slovensko Narodno vlado v Ljubljani.

Za ohranitev Koroške v njeni ozemeljski celovitosti je obstajalo več teoretičnih opcij, proglašenemu narodnostnemu načelu in pravici narodov do samoodločbe navkljub. Prva opcija bi bil "švicarski" model, torej sobivanje več narodnosti v pogojih popolne jezikovne in narodnostne enakopravnosti. Zato bi moral biti izpolnjen predpogoj, da se zamenja tradicionalni vzorec odnosa

²⁴ *Staatsgesetzblatt für den Staat Deutschösterreich*, Jahrgang 1918 (Wien, 1918), str. 5 (dalje: *Staatsgesetzblatt*).

²⁵ *Staatsgesetzblatt*, str. 51.

²⁶ Prav tam, str. 51 sl.

med večino in manjšino z garnituro koroških politikov vred, ki so izgradili, izvajali in vzdrževali strukturalno nasilje nad družbeno šibko manjšino. Na Koroškem za kaj takega ni bilo izgleda, saj je že formiranje prvega Izvršnega odbora in provizorične deželne skupščine dosledno vztrajalo pri starem vzorcu. Nosilci protislovenske politike so prišli na odločilna mesta in obvladovali so narativ o stanju v deželi. Da bi se vodstvo tistega dela slovenskega prebivalstva, ki je cenil slovenski jezik in kulturo ter hotel imeti zajamčene narodnostne pravice, odločil za nadaljnje sobivanje v podrejenem ali celo deklasiranem položaju, je bilo v trenutku razpada habsburške monarhije in oblikovanja jugoslovanske države težko pričakovati. Naslednja opcija je bila, prodreti po diplomatski poti. Nemška Avstrija, ki je nosila madež poražene države, je na mednarodnem diplomatskem parketu imela dokaj slab položaj. Tudi neposrednih bilateralnih pogajanj o sporazumni razmejitvi med Nemško Avstrijo in Državo Slovencev, Hrvatov in Srbov, po 1. decembru 1918 pa s Kraljevino Srbov, Hrvatov in Slovencev konec koncev ni bilo. Naslednja možnost je bila, obvladati teritorij z oboroženo silo in redno vojsko. Tudi na tej ravni Koroška v okviru Avstrije ni imela dovolj moči, da bi mogla ustvariti gotova dejstva. Zato je kot edina možnost ohraniti ozemeljsko celovitost ostala zmaga na plebiscitu. Da pa bi moglo priti do plebiscita, je bilo treba doseči sklep na pariški mirovni konferenci.

Predstave, kje naj bi v bodoče tekla državna meja med Nemško Avstrijo (ali Nemčijo, kot je v skladu s svojo narodnopolitično orientacijo želela večina političnih predstavnikov koroških nemških strank) in Jugoslavijo, so se med slovenskim in nemškim taborom močno razlikovale. Vsaka stran je imela svoje maksimalistične načrte, vendar tudi zastopnike kompromisnih rešitev, razlikovale pa so se predstave o tem, kako jih uresničiti.

Narodna vlada SHS v Ljubljani se je prvič sestala 1. novembra 1918. Na njej je Janko Brejc, do razpada monarhije vodja slovenskega narodnopolitičnega gibanja na Koroškem, v Narodni vladi SHS pa poverjenik za notranje zadeve, stavil več predlogov v zvezi s Koroško, med drugim, da "Narodna vlada da zasesti slovenski del Koroške, kakor hitro ima na razpolago potrebno vojaško moč".²⁷ Sklep se je glasil, da naj se to zgodi "kakor hitro bo to mogoče".²⁸ Ravno tega dne je major Rudolf Maister v Mariboru in na Spodnjem Štajerskem ubral metodo oborožene intervencije, da pridobi politično oblast za slovensko stran. Na Koroškem ni bilo niti človeka niti pogojev za tak korak.

Seveda si je nemškokoroška stran prizadevala pridobiti oziroma obdržati nadzor nad delom dežele s slovenskim prebivalstvom. V tej fazi je razpošiljal

²⁷ Peter Ribnikar (ur.), *Sejní zapisniki Narodne vlade Slovencev. Hrvatov in Srbov v Ljubljani in deželnih vlad za Slovenijo 1918–1921*, 1. del: od 1. nov. 1918 do 26. feb. 1919 (Ljubljana, 1998), str. 55 (dalje: *Sejní zapisniki*).

²⁸ *Sejní zapisniki*, str. 55.

celovški Izvršni odbor navodila, kaj naj storijo ob primeru prihoda vojaških oddelkov Države SHS. Na eno teh brzojavk je 7. novembra 1918 odgovoril župan občine Globasnica takole (na nemško brzojavko je odgovoril v slovenščini, opremil jo je s slovenskim žigom "Občinski urad v Globasnici, Okraj Velikovec):

Na Vašo brzojavko od dne 6. t. m. Vam odgovarjam, da od Vas kot za nas nekompetentno oblast ne sprejmemo nobenih ukazov in nobenih navodil, ker smo na slovenskem ozemlju in pripadamo torej državi SHS katera je edino za nas kompetentna oblast narodna vlada v Ljubljani, oziroma vrhovna oblast Narodno vijeće v Zagrebu. Kraiger²⁹, župan.³⁰

V Mežiški dolini so 5. novembra izbruhnili izgredi in 6./7. tega meseca je v Spodnji Dravograd prišel z oddelkom vojaščine nadporočnik Franjo Malgaj ter zasedel industrijske in rudarske kraje Mežiške doline. To je bila prva vojaška intervencija slovenske strani na tleh bivše vojvodine Koroške. Malgaj je nadaljeval svoj pohod proti Pliberku in Velikovcu, kamor je prišel 30. novembra 1918. Na povelje Narodne vlade v Ljubljani je stotnik Alfred Lavrič zasedel Železno Kaplo, Miklavčevo in Sinčo vas. 19. novembra 1918 je bil v Borovljah.

25. novembra je Narodna vlada SHS nemškoavstrijskemu Državnemu uradu izrazila svoje zadovoljstvo, da se je nemškoavstrijska vojaščina na Koroškem umaknila iz krajev južno od Drave, in izrazila pričakovanje, da se bo umaknila tudi s slovenskega ozemlja severno od Drave ter da je pripravljena, pogajati se o mejnih vprašanjih.³¹

Dve pogodbi sta v zgodnjem obdobju mejnega spora imeli posebno mesto pri razvoju dinamike in eskalacije nasilja. 23. novembra 1918³² sta v Borovljah stotnik Lavrič in podpolkovnik Hülgerth podpisala "provizorično konvencijo". V njej sta se pooblaščenca slovensko-jugoslovanske in nemškokoroške strani sporazumela o demarkacijski črti. Ozemlje južno od Drave (od italijanskih položajev pri Vratih, potem po Ziljici do njenega izliva v Ziljo, od tod po Zilji do sotočja z Dravo in po Dravi do Breze pri Kazazah) naj zasede Jugoslavija. Ozemlje vzhodno te točke je bilo že v slovensko-jugoslovanski oblasti.

²⁹ *Ferdo Kraiger* (1865–1937), dolgoletni župan občine Globasnica. Po plebiscitu je bil prvi predsednik obnovljenega Političnega in gospodarskega društva za Slovence na Koroškem. Od 1921 do 1923 je bil poslanec v koroškem deželnem zboru, izvoljen na listi Koroška slovenska stranka (T. D).

³⁰ KLA, Kärntner Landtagsamt, Landtagsakten 2, Vollzugsausschuss der vorl. Landesversammlung f. Kärnten, Zl. 918/VA, 13. XI. 18.

³¹ *Sejmi zapisniki*, str. 133.

³² Lojze Ude, "Vojaški boji na Koroškem v letu 1918/1919", v: *Koroški plebiscit. Razprave in članki*, ur. Janko Pleterski, Lojze Ude in Tone Zorn (Ljubljana, 1970) 150 sl. navaja 19. november kot datum sklenitve; nekoliko drugače Martin Wutte, *Kärntens Freiheitskampf 1918–1920* (Klagenfurt, 1985), str. 94 sl., ki piše o 23. novembru 1918.

Drugo pogodbo sta podpisala 27. novembra 1918 general Maister in predstavnik nemškoavstrijskega odbora za socialno skrbstvo ter vojaške komande v Gradcu polkovnik Rudolf Passy de Peregr.³³ Glavna točka pogodbe je bila določitev črte, do katere "jezikovno mešana področja na Štajerskem in Koroškem zasedejo jugoslovanske čete". Na Koroškem naj bi tekla črta od Šentpavla v Labotski dolini preko Grebinja, Važenberka, Slovenjega Šmihela, Krnskega Gradu, Trga, Beljaka do Šmohorja in od tod naravnost proti jugu do deželne meje.³⁴ Ozemlje južno te črte naj bi zasedle jugoslovanske čete, in sicer vključno z v pogodbi omenjenimi kraji. V veljavo naj bi stopila 30. novembra 1918. Glede na ustaljene zahteve nemškokoroških oblastnikov po celoviti Koroški je pogodba pri njih seveda morala naleteti na odločno zavrnitev. Imeli so jo za nezaslišano provokacijo. Prišlo je tudi do napetosti med koroškim Izvršnim odborom in štajerskim političnim vodstvom v Gradcu.³⁵ Težko je reči, kaj sta si mislila Maister in Passy o možnih posledicah in učinkih pogodbe. Pripomniti je treba, da se je Koroška 8. novembra 1918 ločila od vojaške komande v Gradcu³⁶ in zaradi tega je bila pogodba, kar se tiče Koroške, pravzaprav brezpredmetna. Z njo pa je dobila nemškokoroška stran opredelitev ozemlja, katerega je Maister videl kot slovensko-jugoslovansko interesno področje. Pogodba je bila z obeh strani razveljavljena³⁷, saj je tudi Maister pristal na njen umik. Izvršni odbor nemškoavstrijskega državnega sveta je polkovnika Passyja 30. novembra 1918 razrešil in ga pozval vložiti prošnjo za upokojitev.³⁸

Narodna vlada SHS je na seji 30. novembra veliko razpravljalo o Koroški, med drugim tudi o zasedbi Celovca³⁹, ker je Maister bil prepričan, da ima na razpolago dovolj vojakov. O zasedbi Celovca je Narodna vlada govorila tudi 2. decembra, pri čemer ni prvič ne zadnjič brzdale Maistra.⁴⁰

³³ *Maistrova pot*, dostopno na: <https://www.rudolfmaister.si/vojaska-kariera/boj-za-meje/>, pridobljeno: 31. 3. 2025.

³⁴ Narodna vlada SHS je na svoji seji dne 14. novembra 1918 razpravljala o severni meji na Koroškem in Štajerskem. Predlagala je, da naj jo zasedejo "brez prejidica" Jugoslovanom prijazne (antantne) čete, in sicer na Koroškem Šmohor, Beljak, Celovec, Šentvid, Šentjanž na Mostiču, Velikovec, Šentandraž, Dravograd itd. (*Sejni zapisniki*, str. 107 sl.)

³⁵ Glej tudi: Andrej Rahten, *Po razpadu skupne države. Slovensko-avstrijska razhajanja od mariborskega prevrata do koroškega plebiscita* (Celje–Celovec–Gorica, 2020), str. 118–122 (dalje: Rahten, *Po razpadu skupne države*); Martin Wutte, *Kärntens Freieitskampf 1918–1920* (Klagenfurt, 1985), str. 96 (dalje: Wutte, *Kärntens Freieitskampf*).

³⁶ Wutte, *Kärntens Freieitskampf*, str. 80.

³⁷ 30. novembra je o tej pogodbi razpravljala tudi Narodna vlada. Dogovor je označila kot osnovo za pogajanja (*Sejni zapisniki*, str. 147 sl.).

³⁸ Gertrude Enderle-Burcel et al. (ur.), *Der österreichische Staatsrat. Protokolle des Vollzugsausschusses, des Staatsrates und des Geschäftsführenden Staatsratsdirektoriums, 21. Oktober 1918 bis 14. März 1919*, Band 2, 16. November 1918 bis 11. Dezember 1918 (Wien, 2021) str. 289–308.

³⁹ *Sejni zapisniki*, str. 148.

⁴⁰ Prav tam, str. 155 sl.

V *Freie Stimmen* je izšel članek o zasedbi Velikovca 30. novembra 1918 kot uradno obvestilo deželnega odbora provizoričnega deželnega zbora.⁴¹ Začne se z navedbo sklepa velikovškega občinskega zastopstva (sodelovali so tudi trije predstavniki velikovškega slovenskega Narodnega sveta), da se v primeru vkorakanja Jugoslovancev ne bodo upirali, ker da je njihova narodna straža prešibka. Obvestilo nadaljuje z izkušnjami, ki so jih napravili z generalom Maistrom, ko so se odposlanci koroškega deželnega odbora prvič z njim srečali 29. novembra 1918 v Mariboru.⁴²

Še 29. novembra zvečer je general Majster v Mariboru našim odposlancem sporočil, da mora pustiti Velikovec zasesti; ko so ga pa naši odposlanci opozorili, da mora imeti zasedba brez vnaprejšnjega informiranja prebivalstva za posledico nemire, je general izjavil, da bo, v kolikor bo to smiselno, o tem obvestil deželni odbor v Celovcu 24 ur pred zasedbo. Dejansko pa je moralo biti v tem času povelje že izdano, kajti v soboto, 30. novembra zjutraj je iz smeri Grebinja pod poveljstvom jugoslovanskega nadporočnika Malgaja v Velikovec vkorakalo okoli 80 Jugoslovancev s sedmimi ali osmimi častniki, med njimi srbski poročnik z dvajsetimi Srbi; internirali so župana, zasedli poštni urad, nalepili lepake s pozivom, da se mora oddati vse orožje; dejansko so popoldne začeli s temeljitimi hišnimi preiskavami; iskali so orožje in obsežnejše zaloge hrane. Na občinskem uradu so odstranili nemško oglasno desko in na zvonikih izobesili slovansko trobojnico. Nemške uradnike okrajnega glavarstva so odstavili in vodstvo urada predali slovanskemu okrajnemu komisarju Kaklu. Župana Gratzhoferja so Jugoslovanci že v soboto dopoldne vzeli za talca, da ne bi prišlo s celovške strani do ukrepov proti zasedbi Velikovca.⁴³

Maistru kot poveljniku so torej očitali zavajanje in ustvarjanje gotovih dejstev.

V isti številki *Freie Stimmen* je izšla za nemškokoroško stran šokantna vest o pogodbi o demarkacijski črti na Štajerskem in Koroškem med generalom Maistrom in polkovnikom vojaške komande v Gradcu Rudolfom Passyjem. Nemškokoroški vrh je bil o tem dogovoru obveščen naknadno in ga je ostro zavrnil. O njem je izvedel od Lavriča, ki je prišel v Celovec in mu je Maister po telefonu narekoval besedilo pogodbe.

Naslednjega dne je *Kärntner Tagblatt* iz Maribora poročal, da se je na povelje generala Maistra 2. decembra z vlakom odpravil večji srbski odred s posebnim

⁴¹ *Freie Stimmen*, 4. 12. 1918, št. 278, str. 1.

⁴² Franz Reinprecht, "Mit den Kärntner Unterhändlern in Marburg", v: *Kampf um Kärnten*, ur. Josef Friedrich Perkonig (Klagenfurt s. a.), str. 75–79.

⁴³ *Freie Stimmen*, 4. 12. 1918, št. 278, str. 1.

Das „Grazer Tagblatt“ vom 8. April 1919 schreibt:

Klagenfurt und Marburg bleiben deutsch!

Erklärung eines jugoslawischen Missionsmitgliedes — Beschlagnahme der Mitteilung.

Marburg, 2. April 1919.

Heute gab es eine große Aufregung in den Kreisen der hiesigen jugoslawischen Machthaber. Die in Marburg herausgegebenen slowenischen Blätter brachten nach Laibacher Blättern folgende Agramer Zeitungsmeldung aus Sarajevo:

„Dr. Jelavic, der aus Paris zurückgekehrt ist, hat die Journalisten zu sich berufen und unter anderem erklärt: Unsere Lage ist sehr schwierig. Wie die Sachen jetzt stehen, sollen Triest und der Westen Istriens unbedingt an Italien fallen; Marburg und Klagenfurt (!) sind für Slowenien verloren. Die Baranya sollen die Rumänen erhalten und auch Temesvar (!) soll nicht Jugoslawien zufallen.“

General Maister und der „Kerkermeister“ Dr. Senekowitsch ließen in ihrer Aufregung darüber, daß der Inhalt dieser slowenischen Blättermeldungen durch Uebersetzung zur Kenntnis der Marburger Bevölkerung kommen könnte, heute in allen Gasträumen usw., wo slowenische Blätter aufliegen, diese mit **Beschlag** belegen und vernichten.

Daran können wir die Folgerung knüpfen, daß die beiden nun zu Deutschösterreich gehörenden Städte Klagenfurt und Marburg auch durch die sodann auf deutschösterreichischem Boden laufende Südbahnlinie verbunden bleiben. Die Hoffnung, **daß die Karawanken die Grenze zwischen Deutschösterreich und Südslawien bilden werden und Kärnten ungeteilt bleibt,** erscheint demnach begründet.

Klagenfurt und Marburg bleiben deutsch! [Celovec in Maribor ostane-ta nemška!] (letak nemškokoroškega tabora, povzet po članku iz graškega dnevnika *Grazer Tagblatt*, 3. 4. 1919, št. 92, str. 1 (Wilhelm Neumann, *Kärnten 1918–1920. Ereignisse, Dokumente, Bilder* (Klagenfurt, 1970), str. 35))

naročilom na Koroško. Objavil je tudi vest, da je v Dravogradu prišlo do zapleta z načelnikom železniške postaje, ki je hotel preprečiti nadaljevanje vožnje; ta da se je uklonil šele po Maistrovem povelju in Srbom dovolil, da nadaljujejo pot v smeri Celovca.⁴⁴

Z Maistrom je torej povezan dogodek, ki je 5. decembra 1918 v provizoričnem koroškem deželnem zboru pripeljal do sklepa, da se je treba vojaškim enotam SHS zoperstaviti "z vsemi sredstvi", kar je pomenilo, da tudi z orožjem. Nujnostni predlog so vložili nemškosvobodnjaški poslanci. Utemeljili so svoj korak s tem, da to storijo "vpričo postopanja jugoslovanskih čet na Koroškem,

⁴⁴ *Kärntner Tagblatt*, 5. 12. 1918, št. 280, str. 1.

ki se roga pravici narodov do samoodločbe".⁴⁵ Socialni demokrati in krščanski socialci so se predlogu sprva upirali (socialni demokrati so stavili upe na mirovno konferenco), po debati pa so glasovali za predlog.⁴⁶ Glavna predstavnik socialnih demokratov in krščanskih socialcev sta po sklepu menda imela solzne oči.⁴⁷ O sklepu, ki se je, kar se tiče uporabe orožja, oddaljil od tedaj veljavne doktrine nemškoavstrijskega političnega vodstva, so takoj obvestili državni svet na Dunaju. Čeprav je v zvezi z mejnim konfliktom bilo že pred tem nekaj oboroženih spopadov, ki so terjali nekaj smrtnih žrtev, velja 5. december 1918 kot mejnik. V Ljubljani so med 9. in 12. decembrom potekala pogajanja med nemškokoroškimi predstavniki in slovensko Narodno vlado, vendar niso prinesla dogovora o meji, potem pa so se razvneli spopadi. Svoj višek so dosegli aprila, maja in junija 1919.

7. maja 1919 na Koroškem (v mejah pred razpadom monarhije) ni bilo več nobenega jugoslovanskega vojaka, 6. junija 1919 pa so jugoslovanske čete zasedle Celovec in se od tod 31. julija umaknile za demarkacijsko črto.

Pariška mirovna konferenca je ustvarila nov položaj. 10. septembra 1919 je avstrijski državni kancler Karl Renner podpisal senžermensko državno pogodbo, ki je glede Koroške kot glavno sredstvo za rešitev mejnega spora določila plebiscit. Del bivše vojvodine Koroške je brez glasovanja pripadel Jugoslaviji (Mežiška dolina in Jezersko) oziroma Italiji (Kanalska dolina). Na glasovalnem ozemlju cone A se je začel boj za volilne glasove.

General Maister v nemško-koroškem časopisju

Maister je imel na Koroškem položaj vojaškega poveljnika v več etapah bojev. Po koncu spopadov je bil od 2. avgusta 1919 do 1. maja 1920 poveljnik Koroškega obmejnega poveljstva, od 1. maja do 18. septembra 1920 pa poveljnik koroških policijskih čet. S tega položaja ga je Beograd odpoklical in ga imenoval za poveljnika mesta Maribora.⁴⁸ Nič manj pomembna ni bila Maistrova vloga v propagandističnem delu slovensko-jugoslovanske strani v času priprav na plebiscit. 29. junija 1919 se je v Velikovcu na Maistrovo pobudo in povabilo sestalo "nekaj veljavnih mož iz Velikovca in bližnje okolice" in se posvetovalo o ustanovitvi "Narodnega sveta", zamišljenega kot "posebno vodstvo, ki pojde ljudstvu na roko, ki mu bo pomagalo z besedo in dejanjem, da se ublažijo posledice

⁴⁵ Claudia Fräss-Ehrfeld, *Geschichte Kärntens 1918–1920. Abwehrkampf – Volksabstimmung – Identitätssuche* (Klagenfurt, 2000), str. 70 (dalje: Fräss-Ehrfeld, *Geschichte Kärntens 1918–1920*).

⁴⁶ Wutte, *Kärntens Freiheitskampf*, str. 111.

⁴⁷ Fräss-Ehrfeld, *Geschichte Kärntens 1918–1920*, str. 72.

⁴⁸ Bruno Hartman, *Rudolf Maister* (Ljubljana, 1989), str. 92; Rahten, *Po razpadu skupne države*, str. 371.

dice vojne (in bo) obenem to vodstvo poučevalo ljudstvo o vseh gospodarskih in političnih vprašanjih". Vodstvo Narodnega sveta naj bi imelo svoj sedež v Velikovcu, "v vseh večjih krajih krajevne odbore, v vsaki, tudi najmanjši vasi pa svoje zaupnike". Ker se je na političnem obzorju kazala verjetnost plebiscita, naj bi Narodni svet vodil agitacijo. Njegovo ustanovno zborovanje bilo 2. julija 1919 v Velikovcu. Maister je v pozdravnem in uvodnem govoru dejal,

da je trdno prepričan, da bo naš združeni trud sedaj, ko so jugoslovanske čete napravile zopet mir in red, zacelil rane naše dežele in obudil naše koroško ljudstvo k novemu, srečnejšemu življenju. In če bi kdaj res prišlo tudi v naših krajih do ljudskega glasovanja, se bodo vsi, Slovenci in Nemci, rajši izrekli za Jugoslavijo nego pa za Nemško Avstrijo, kjer jih čaka le trpljenje.⁴⁹

Generala Maistra so zborovalci izvolili za častnega predsednika, postal pa je več kot to, saj je v cona A držal v svojih rokah glavne niti javnega življenja v znaku jugoslovanske orientacije.

Objave o Maistru v nemškokoroškem časopisju lahko časovno razčlenimo po etapah boja za Koroško, vendar na začetku prevladuje pisanje, ki izhaja iz dogajanja v Mariboru in na Štajerskem. Maistra so omenjali na koroških nemških časopisnih straneh od vsega začetka mejnega spora na Štajerskem in Koroškem. Koroško časopisje je sproti poročalo o dogajanju v Mariboru in na Štajerskem, ne nazadnje zato, ker se je iz dneva v dan stopnjevala verjetnost, da bo tudi na Koroškem prišlo do izbruha vročih sovražnosti med narodnopolitičnima taboroma. Prvo poročilo o Maistrovem prevzemu oblasti v Mariboru sta objavila dnevnik "Freie Stimmen" (glasilo nemškosvobodnjaškega tabora) in "Kärntner Tagblatt" (krščanskosocialni časopis) 7. novembra 1918, torej z nekajdnevnim zamikom. "Maribor v jugoslovanski oblasti", je svoje kratko poročilo naslovil "Freie Stimmen", "Kärntner Tagblatt" pa nevtralno, čeprav z vprašajem "Maribor – jugoslovanski?". Vest v "Freie Stimmen" je datirana z 2. novembrom in je kratka: "Nemško mesto Maribor, ki je bilo doslej popolnoma v nemški upravi, se nahaja v rokah Jugoslovancev, katerim se je očitno posrečilo neljubo presenečenje. Pri vходу v poslopje okrajnega glavarstva stoji vojaška straža z jugoslovanskimi znaki na kapah. Vodstvo urada je prevzel poslanec Lajnšič. Tam uraduje Slovenski Narodni svet. Tudi general Maister in jugoslovanski častniški korpus ima tam svoje seje."⁵⁰ V isti številki je tudi vest iz Dobrole vasi, da tam s cerkvenega stolpa od 2. novembra plapolala jugoslovanska trobojnica z pripombo, da "tako kot vsepovsod tudi tukaj slovenska duhovščina

⁴⁹ *Korošec*, 9. 7. 1919, št. 1, str. 2.

⁵⁰ *Freie Stimmen*, 7. 11. 1918, št. 255, str. 2.

tista, ki demonstrira za raztrganje dežele".⁵¹ O Borovljah, kjer je 2. novembra slovenska stran prevzela občinsko upravo, so bralci izvedeli, da tam še ni vzpostavljen stari red, da pa je bilo odrejeno, da prejšnji župan spet prevzame svojo funkcijo.⁵²

Sredi februarских bojev 1919 je v *Freie Stimmen* izšel članek pod naslovom "Kdo je general Maister?". V njem najdemo dobršen del neresnic, očitkov in obsodb, ki jih je o Maistru širila nemška propaganda:

Časopis 'Wiener Mittag' z dne 1. februarja t. l. piše pod naslovom 'General Maister, morilec Maribora': Kdo je general Maister? Do prevrata je bil stotnik strelskega regimenta št. 26 v Mariboru, njegovi starši so Nemci, in sicer prišleki iz Nürnberga. O njegovih moralnih kvalitetaх nas najjasneje pouči kazenski akt graškega divizijskega sodišča. Pri tem ne gre za delikte politične narave, temveč za take, ki moža izključujejo iz vsake poštene družbe. Z izdajo svoje prisega zvestobe in s prevaro graškega vojaškega poveljnika ga je ta imenoval za krajevnega poveljnika v Mariboru.

To imenovanje je zlorabil, da bi, čeprav je dobil to mesto od Nemške Avstrije, podvzel vse, da Nemško Avstrijo na njeni južni meji napravi brez obrambe. Krvavi pokol v Mariboru je napovedal že 31. decembra [1918, op. T.D.]. Tedaj je rekel, da bo ob najmanjšem poskusu nemške strani ogroziti njegove osvojitve izvedel pokol, o katerem bo svetovna zgodovina še po sto letih govorila z grozo.⁵³

K besedi se je javil tudi zgodovinar prof. Hans Uebersberger, pozneje predstojnik Vzhodnoevropskega inštituta dunajske univerze. O Maistru je v dopisu, ki ga je objavil celovški *Freie Stimmen*, sodil, da gre za megalomanskega slovenskega vodjo, bivšega avstrijskega stotnika in slovenskega "pesnika" [v originalu v narekovajih, op. T.D.], ki si je med vojno v zaledju pridobil majorski čin in s katerim Hrvati in Srbi absolutno niso istega mnenja, in se pri tem skliceval na neimenovane verodostojne vire.⁵⁴

V kolikor zanemarimo dogajanje na prehodu iz novembra v december 1918, Maister na Koroškem začne igrati vlogo šele poleti 1919, in sicer kot predstavnik jugoslovanske zasedbene oblasti. Govora je o "jugoslovanskem despotizmu", o Maistru kot demagogu⁵⁵ in o "brutalнем terorju generala Maistra"⁵⁶. Zelo priljubljen motiv nemško-koroške propagande je Maistrovo napredova-

⁵¹ *Freie Stimmen*, 7. 11. 1918, št. 255, str. 4.

⁵² *Freie Stimmen*, 7. 11. 1918, št. 255, str. 3.

⁵³ *Freie Stimmen*, 16. 2. 1919, št. 39, str. 17.

⁵⁴ *Freie Stimmen*, 16. 2. 1919, št. 39, str. 16.

⁵⁵ *Freie Stimmen*, 10. 8. 1919, št. 180, str. 5.

⁵⁶ *Kärntner Tagblatt*, 12. 8. 1919, št. 184, str. 4.

nje od majorja v generala. Z njim povezan je tudi namig na hitre kariere nekaterih drugih, ki so se postavili na stran novih oblasti.⁵⁷ V poročilu o velikem slovenskem taboru v Sinči vasi (15. avgusta 1919) so ob nastopu generala Maistra zapisali, da ga v srbskih častniških krogih na splošno zasmehljivo imenujejo "političnega generala".⁵⁸

Nekaj malega so bralci izvedeli o načinu Maistrovega agitacijskega delovanja v okviru nemškokoroških krogov cone A. 7. septembra 1919 je boroveljsko nemško delavsko pevsko društvo "Stahlklang" organiziralo pevsko prireditev z veselico. Dobro obiskane prireditve so se udeležili tudi general Maister in njegovi častniki, nastopila je celo vojaška godba.⁵⁹ Redko sicer, a na časopisnih straneh izvemo tudi, da se je Maister nenapovedano pojavljal tudi na prireditvah nasprotnega tabora. Tako se je zgodilo v Šentpetru pri Grabštanju, kjer se je ustavil. Privoščljivo je poročevalec zapisal, da so na Maistrovem avtu, ko se je po krajšem času odpravil, ležale plavice (ki so veljale za simbol nemštva, op. TD) zaradi česar je bil "skrajno ogorčen in divji".⁶⁰

Na tem mestu je upravičena kratka zastranitev na primer učitelja Lorenza Wröhlich. Februarja 1920, torej osem mesecev pred koroškim plebiscitom, se je nemško-koroški narodnopolitični odbor (*Nationalpolitischer Ausschuss*) obrnil na Deželni šolski svet za Koroško in še na druge visoke predstavnike nemškoavstrijske Koroške.⁶¹ V pismu – podpisal ga je Hans Steinacher – je poročilo, kako se je odzval od jugoslovanke šolske uprave odpuščeni učitelj Wröhlich na vabe generala Maistra. Wröhlich, ki je živel v coni A tik zaprte in zastražene demarkacijske črte, je zaprosil za prepustnico. Maister ga je poklical na razgovor in mu ob tem ponudil vrnitev službenega mesta, napredovanje v nadučitelja in s tem višje dohodke, v zameno je želel njegovo sodelovanje pri ustanovitvi kmečkih društev, ni pa izrecno zahteval agitacijske dejavnosti. Wröhlich je dejal, da bo o ponudbi premislil v roku osmih dni. Maister ni čakal do izteka roka, temveč je brezposelnega učitelja obiskal na domu in ga znova skušal prepričati. Wröhlich je dejal, da bo raje počakal, kakšen bo rezultat plebiscita. Nato pismo navaja nekoliko presenetljivo Maistrovo izjavo: "20 odstotkov nam je gotovih, nadaljnjih 50 odstotkov bomo še pridobili; zmagali bomo z večino 70 odstotkov." Maister ga je pozval, da si sežeta v roko z besedami, da je že lahko naslednji dan nadučitelj. Steinacher je sporočil Deželnemu šolskemu svetu, da je učitelj kljub obžalovanja vrednemu položaju ostal stanovit in da se ne misli prodati. Tako je tudi bilo. Po plebiscitu je Wröhlich (njegov brat

⁵⁷ *Freie Stimmen*, 10. 8. 1919, št. 180, str. 6.

⁵⁸ *Freie Stimmen*, 21. 8. 1919, št. 188, str. 3.

⁵⁹ *Kärntner Tagblatt*, 28. 9. 1919, št. 223, str. 1–2.

⁶⁰ *Freie Stimmen*, 13. 6. 1920, št., str. 10.

⁶¹ KLA, Landesschulrat Akten, Schachtel 277.

Franc je bil težko ranjen 6. maja 1919 v bojih pri Guštanju na nemškokoroški strani in je dan zatem umrl) seveda dobil učiteljsko mesto. Postal je ena gonilnih sil ponemčevalnega delovanja. Ko je dežela Koroška ob desetletnici koroškega plebiscita podeljevala odlikovanja, je Wröhlich odlikovala s t. i. koroškim križem za hrabrost.⁶² V utemeljitvi beremo naslednje:

Wröhlich Lorenz, nadučitelj v Šmihelu ob Krki, rojen 22. 5. 1881 v Bukovju. Bil je odličen agitator za uspešno ljudsko glasovanje v občini Važenberk. General Maister je prepoznal njegove sposobnosti kot agitatorja, zato ga je obiskal na domu, da bi ga z obljubami pridobil za Jugoslavijo. On pa ga je zavrnil in ostal zvest Koroški.⁶³

Primer nam pove, da se je Maister močno trudil pridobivati ljudi za slovenski/jugoslovanski projekt in se posluževal tudi metode, ki bi jo lahko imenovali podkupovanje. Da je general in tedaj glavna osebnost v coni A obiskal mladega, brez dvoma nemčurskega učitelja na domu, presenetli, še bolj pa, da je osem mesecev pred plebiscitom ocenjeval, da je Jugoslaviji gotovih samo 20 odstotkov glasov.

Čimbolj se je približeval plebiscit, tem ostrejši so postajali napadi:

Osem mesecev že traja to klavrno, brezpravno stanje znotraj koroških deželnih mej in gospodje misije nimajo moči, da bi bili kos eni sami osebi, od katere je vse odvisno. General Majster notorično nikomur ni poslušen, važi se v naši deželi kot despot, ki mu ni para, nečloveško trpinči prebivalstvo, ne meni se za določila mirovne pogodbe, svojim vojakom pusti, da kradejo, ropajo in izvajajo nasilna dejanja brez števila – in mednarodna misija je nemočna proti temu zagotovo najhujšemu sovražniku in zatiralcu naše dežele in ljudi, čeprav posameznikom gotovo ne manjka dobre volje.⁶⁴

Imenovali so ga tudi izsiljevalca in podkupovalca.⁶⁵

Septembra 1920 se je ponudila pravna možnost, od Maistra zahtevati, da zapusti Cono A. Propagandni časopis *Kärntner Landsmannschaft* je zapisal:

V skladu z mirovno pogodbo in ukazom medzavezniške plebiscitne komisije bi morala izginiti jugoslovanska vojska z glasovalnega ozemlja. General Majster pa še kar sedi v Velikovcu in se udelejuje v coni A kot jugoslovanski agitator. /.../

⁶² KLA, AT-KLA 662-C-15119 St.

⁶³ Prav tam.

⁶⁴ *Freie Stimmen*, 12. 2. 1920, št. 34, str. 2.

⁶⁵ *Kärntner Tagblatt*, 7. 10. 1920, št. 229, str. 4.

**General Majster, der Ur-
heber des Kärntner
Unglücks ist von der
Plebiskitkommission
aus unserem Lande
gewiesen!**

**Generala Maistra, ki je kriv
vse nesreče na Koroškem,
je plebiscitna komisija iz
naše dežele izgnala!**

Letak nemškokoroškega tabora, september 1920 (Wilhelm Neumann, *Kärnten 1918–1920. Ereignisse, Dokumente, Bilder* (Klagenfurt, 1970), str. 35)

Med prebivalstvom vlada splošno ogorčenje. Če se general Majster že kot oficir ne sramuje samega sebe, da se je pustil napraviti v ustrežljivega pomagača lažnive agitacije, je treba, da mu merodajno mesto onemogoči ta žalostni posel. Kot član jugoslovanske vojske na Koroškem tu nima nič več iskati, končno mora ven iz naše dežele, ki sedaj stoji tik pred izvajanjem pravice do samoodločbe.⁶⁶

Nasprotniki Maistra so bili tudi Italijani, ki so bili v predplebiscitnem obdobju najtrdnješi zavezniki nemškokoroške strani. Na Koroškem so imeli močne vojaške enote in bili zastopani v plebiscitni komisiji. V italijanskih aktih so Maistra imenovali "*noto terrorista*", "*famoso terrorista*" in podobno. Plebiscitna komisija, ki je začela s svojim delom 21. julija 1920, je razmeroma gladko sprejela sklep, da mora Maister zapustiti glasovalno ozemlje cone A, in od Beograda zahtevala, da da Maistru povelje za umik.⁶⁷ Na zahtevo plebiscitne komisije se je moral 24. septembra 1920 umakniti iz cone A, kar je nemškokoroška stran seveda slavila kot velik uspeh. Že prej je dosegla odprtje demarkacijske črte. Plebiscitna komisija jo je naročila odpreti 3. avgusta. Jugoslovanska stran se je temu upirala, vendar se je morala ukloniti in 8. avgusta je promet preko nje stekel. Iz delovnega poročila avstrijskega člana plebiscitne komisije Alberta Peter-Pirkhama izvemo o napetostih Cvijića z generalom Maistrom. "Pri pogajanjih posredno, v pogovoru z mano pa popolnoma odkrito je priznal, da se organi v coni A niso ravnali po njegovih striktnih naročilih in da mu general Maister dela največje težave," je zapisal in dodal, da je Cvijić že oddal odstopno izjavo.⁶⁸

⁶⁶ *Kärntner Landsmannschaft*, 24. 9. 1920, št. 71, str. 4.

⁶⁷ Johann Rainer, "Italien und die Kärntner Frage 1918–1920", v: *Kärntens Volksabstimmung 1920. Wissenschaftliche Kontroversen und historisch-politische Diskussionen anlässlich des internationalen Symposiums Klagenfurt 1980*, izd. Helmut Rumpler (Klagenfurt, 1981), str. 156.

⁶⁸ Österreichisches Staatsarchiv (ÖstA), Deutschösterreich. Fried. Deleg. St. Germain, Karton 25 Kärnten (Volksabst.), Konvolut 2, Z. 2664 (Österreichisches Staatsamt für Äußeres, 12. 8. 1920).

Agitacijska časopisa *Kärntner Landsmannschaft* in Koroško Korošcem

V agitacijske namene je 5. januarja 1919 izšla prva številka *Kärntner Landsmannschaft*⁶⁹, tedaj kot dvojezična dvostranska priloga k nemškokoroškim dnevnikom. Že v drugi številki ni bilo več slovenskih prispevkov. Ob izidu prve številke je *Freie Stimmen* objavila informacijo, da so iz deželne hiše sporočili, da bo odslej izhajal dvakrat tedensko nestrankarski letak v nemškem in koroškoslovenskem jeziku ("*in deutscher und windischer Sprache*") z namenom utrjevanja in nadaljnjega izgrajevanja dobrih odnosov med koroškimi rojaki.⁷⁰

Prvo številko so opremili z napovedjo uredništva:

Hočemo Vam poročevati, kako stoje reči med Korošci in Jugoslovani. Naš cilj je: 'Koroško Korošcem!' Utrditi dobre razmere med Slovenci in Nemci, zavračati napade in poskuse, s katerimi bi Jugoslovani radi južni del naše Koroške, v kateri bivamo dolga leta skupaj, spravili pod vlado Srbov, ki niso našega rodu in ne katoličani. Ne namerava ta list, Slovence ponemčiti, ampak skrbeli bomo, da ostanejo dobre gospodarske razmere, kakor so bile do sedaj, tudi dalje med Nemci in Slovenci naše koroške domovine.⁷¹

Slovenska inačica nagovora uredništva bralcem se nekoliko razlikuje od nemške, kajti v nemškem besedilu je govora o utrjevanju dobrih odnosov med nemškimi in Nemcem prijaznimi slovenskimi rojaki in zavrnitvi vseh poskusov, Južno Koroško priključiti pravoslavno-srbski državi. "Germanizirati naših koroških Slovencev s tem listom ne nameravamo. Ena naših glavnih nalog bo negovanje gospodarskih odnosov med Severno in Južno Koroško." Zadnji glavni urednik časopisa, svojčas zelo znan koroški pisatelj Josef Friedrich Perkonig (1890–1959), je *Kärntner Landsmannschaft* označil kot "pravšnje bojno glasilo".⁷² Prvo leto je izšlo 31 števil, od oktobra 1919 naprej ne več kot priloga, temveč kot samostojno glasilo. V impresumu piše, da je založnik Deželni odbor za Koroško. Bilo je brezplačno in imelo poziv, da ga je treba potem, ko se ga je prebralo, dati naprej drugim. Ob začetku je v časopisu izšlo precej poljudno-znanstvenih prispevkov, ki so seveda odražali in poglobljali nemškokoroško pripoved o odnosih med Nemci in Slovenci, o mejnem sporu in njegovem reše-

⁶⁹ Josef Friedrich Perkonig, "Die Redaktion", v: *Kampf um Kärnten*, ur. Josef Friedrich Perkonig (Klagenfurt, s.a.), str. 240–242 (dalje: Perkonig, "Die Redaktion"). Uredniki časopisa so bili Hermann Graber, Christian Lackner, Hans Steinacher in od poletja 1920 Josef Friedrich Perkonig.

⁷⁰ *Freie Stimmen*, 5. 1. 1919, št. 4, str. 5.

⁷¹ *Kärntner Landsmannschaft. Koroški sodeželani!*, 5. 1. 1919, št. 1, str. 1.

⁷² Perkonig, "Die Redaktion", str. 240.

vanju, o pravici narodov do samoodločbe itd. Dosledno so zavračali slovenska stališča in gledanja. Sčasoma se je časopis popolnoma prevesil v propagandno glasilo v plebiscitnem boju. Prva številka, ki je izšla leta 1920, je bila ilustrirana in tako je ostalo do zadnje 86. številke, ki je izšla 8. januarja 1921.

Prva številka slovenskega propagandnega glasila *Koroško Korošcem* je izšla 15. oktobra 1919, zadnja pa, šestdeseta po vrsti, 13. novembra 1920. Njegov urednik je bil Karl Miklitsch, po rodu Nemec iz Kočevja na Kranjskem, po poklicu učitelj.

Na časopisnih straneh nemškokoroškega časopisa v slovenskem jeziku *Koroško Korošcem* zelo pogosto srečamo Maistrov priimek, prvič že v prvi številki v poročilu iz Grabštanja:

Bauri hmajne Grabštanja so se pri generalu Majstru pritožili, da bojo vsi uničeni, če se meja proti Celovcu ne odpre. Svoje izdelke ne morejo prekupiti. General Majster je prišel v Grabštanj in obljubil plavo od nebesa, posebno pa, da se bojo postavile železnice. (Kdo pa bo dal denarja?) Bauri so odgovorili: 'Do tega časa smo že vsi ruinirani!' Tukajšnji bauri ugledajo končno rešitvo samo v zvezi z Nemško-Avstrijskim.⁷³

Maistra so imenovali "generala agitacije"⁷⁴ in ga stalno napadali. Kar nekajkrat so se ustavili pri taboru v Sinči vasi (15. avgusta 1919), kjer je med drugim govoril tudi general Maister.

Pred tremi meseci je bila v Sinčivesi slovesnost, pri kateri je govoril etapni general Majster, ta pustolovec, političen klati vitez, kateri celo dolgo svetovno vojsko ni slišal nikoli žvižgat kugle kot vojak. Tam je rabil besedo o 'zlato Jugoslaviji', kjer ne samo teče 'mleko in strd', kakor v sveti deželi, ampak tudi 'srebro in zlato'. Mi pa baramo zdaj: Gospod general Majster, kdaj bo nas prav za prav osrečila ta zlata Jugoslavija? Jugoslavlani so že dolga meseca v naši deželi in opazimo samo, da je postalo pod to silno vlado veliko hujše!⁷⁵

Osmešili so seveda tudi vzdevek "prvoboritelj in narodni organizator", katerega je Majstru dal slovenski propagandni časopis *Korošec*.⁷⁶

Največ očitkov je nemškokoroško glasilo *Koroško Korošcem* strnilo v članku, ki je izšel 16. marca 1920 pod naslovom "Majster kot političen agent". V njem se poigravajo s priimkom, ker sta Majster in Meister v nemščini homonima (Meister pomeni mojster, prvak). Zato naj bo naveden v polnem obsegu:

⁷³ *Koroško Korošcem*, 15. 10. 1919, št. 1, str. 4.

⁷⁴ *Koroško Korošcem*, 24. 11. 1919, št. 7, str. 4.

⁷⁵ *Koroško Korošcem*, 1. 12. 1919, št. 8, str. 1.

⁷⁶ *Koroško Korošcem*, 15. 12. 1919, št. 10, str. 4.

Majster kot političen agent.

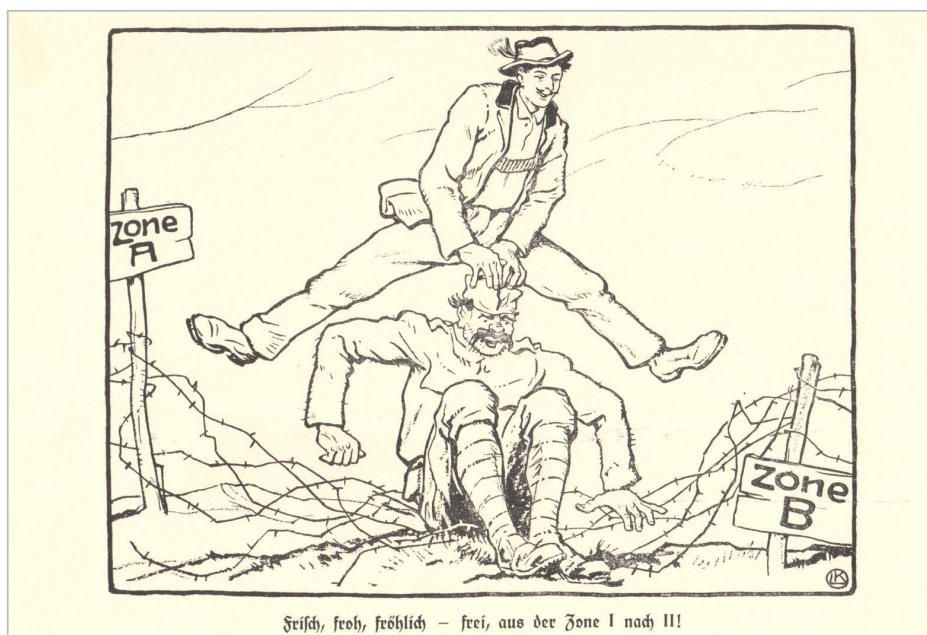
V stari, avstrijski vojaščini je že bil Meister slab oficir. Dolgo je trajala svetovna vojska, a na bojišču, kjer so krvaveli hrabri, junaški naši možje in fanti, ni bilo ne sluha ne duha od Meistra, tahiriral je zadi ali čisto v ozadju ali po etapi, ali po magacinah, ali po kolodvorih. Medtem ko so se vojskovali in se do zadnjega borili med hrupom granat in žvižganjem kroglic, je zadi dobro živel, veliko pil in duhtal na izdajo. Rojen je Nemec sicer, nemški je njegov rod. Zaradi njegove nesposobnosti kot vojak in zavolj njegove pijanosti so ga del časa bili poslali na dopust (urlavb), ker se je morda že kazalo brezumje po pijančevanju. Pri Nemcih in spodobni avstrijski vojaščini ni mogel napredovati, najvišje bi bil prišel do majorja.

Meistru pa ni bila le goreča želja po popivanju, bila mu je tudi velika častihlepnost. In tako je postalo iz Meistra na enbart nek Majster, iz Nemca Slovenec. Boljši vojak pa tudi Majster ni bil. Na tem polju se Majster ni odel z nevinljivimi lavorji. Namesto tega pa je ostal Meister – mojster na temnih potih neke ravno tako hinavsko – lažnjive kakor brezvestne in silne politike: Majster je postal političen agent zdaj srečno na novo vstale (?) jugoslovanske advokatske vlade: Brejc, Müller in drugi.

Kot političen agent teh finih patronov je uprizoril Majster v Mariboru podlo malopridnost. Ko bi takrat nemški mestni komandant v Mariboru ne bil tak pošten revež, bi bil že takrat naš Majster visel v Mariboru na vislicah. Njegova izdaja pa je bila uspešna i advokatovska gospoda v Ljubljani ga je imenovala 'general'. Kot 'general Majster' – pišemo ime vendar raji slovensko – se je lažnjivo in brezčastno pogajal s Korošci in tisti čas poslal Malgaja na Velikovec.

Majster je ostal do danes političen agent svojih zadnikov, za te so bili boji na Koroškem. Značilno je samo za slabo stvar ljubljanskih advokatov, da se morajo k svoji imperialistični politiki proti severu na Koroškem poslužiti nekega Majstra. Kar rad je ta prevzel politično nalogo. V Mariboru je predstavljal srditega diktatorja in dal na nedolžne ženske in neoborožene delavce streljati, na Koroškem mogočnega premagalca, mahal na taboru v Sinčivasi hlabro s sabljo. Postal je političen govornik in se vedel za naklonjenega deželnega vladarja. Od svojih podrepnikov, enake mu duše, je dal slavošpeve, pohvalne spise za liste otrok pisati. Zraven pa je ječar, občutili so Korošci njegovo vojaščino. Na kratko: Majster je bil svojim političnim zadnjikom vselej poraben agent in pravi mož.

Odkar pa je minul pust, je vendar dobil Majster mačka. Dobro ve, da je njegova igra končana, ko pride Koroška do glasovanja. Da bi slednjič še kaj poiskusil, hodi zdaj k učiteljem, katere je prej zaperal, in si jih hoče za Jugoslavijo pridobiti. Enega misli s tem ujeti, da lažnjivo trdi, učiteljica B. bi tudi že vstopila v jugoslovansko službo. Zdaj je že do tje dospel, da je pisal heimverkompaniji Velikovec beraško pismo: 'Pojdite vendar domov, jaz nisem več nevarno strašilo, pridite domov!'

"Ein Freudensprung. Frisch, froh, fröhlich, frei – aus der Zone I nach II." [Skok od veselja. Sproščeno, veselo, dobre volje, svobodno iz cone I v cono II], avtor risbe Leo Kainradl (*Kärntner Landsmannschaft*, 7. 8. 1920, št. 62, str. 1; *Zum Gedächtnis. Volksabstimmung in Kärnten 1920*, str. 22).

Ti Majster, Majster! Kam si zalezal, ti ponosen vojskovodja! Trdil si, da živ ne zapustiš Koroško. Ja, radi ti verjamemo, kako težko ti bo, opustiti od svoje 'igre', kajti potem si zopet na novo neznaten 'Majsterle'.⁷⁷

V avstrijskih časopisih so se tik pred plebiscitom pojavili prispevki, da Maister v coni A pripravlja puč, udar, da bi v primeru izgube plebiscita obdržal glasovalno ozemlje v jugoslovanskih rokah.⁷⁸ Šlo je pač za taktično plasiranje člankov z namenom, škodovati nasprotniku.

Toliko večje je bilo veselje, ko je moral Maister tri tedne pred plebiscitom zapustiti Koroško. To je bil na vsak način več kot le simbolni uspeh nemškoroške strani, za slovensko stran pa poraz. "Po 10. septembru ne sme več biti niti enega vojaka na Koroškem. S tem bo izginil tudi neki etapengeneral Majster, ki je še pred enim letom v Sinčivesi s sabljo tako rožljal in imel velike govore.

⁷⁷ *Koroško Korošcem*, 16. 3. 1920, št. 20 a, str. 3–4.

⁷⁸ Claudia Fräss-Ehrfeld, "Die alliierte Kontrolle der Verwaltung in den Kärntner Abstimmungszonen", v: *Kärntens Volksabstimmung 1920. Wissenschaftliche Kontroversen und historisch-politische Diskussionen anlässlich des internationalen Symposiums Klagenfurt 1980*, izd. Helmut Rumppler (Klagenfurt, 1981), str. 169.

Človek obrača, bog pa obrne. Z Jugoslavijo na Koroškem gre hitro h koncu!", se je veselil nemškokoroški list v slovenskem jeziku.⁷⁹ Nekaj dni pozneje se je še malo ponorčeval z besedno igro:

General Majster je moral zapustiti Koroško. Plebiscitna komisija ga je izgnala, ker ni držal svoje obljube, da ne bo agitiral na Koroškem. Med vojno je vahtal magazine, na Koroškem se je pa hotel delati junaka s tem, da je preganjal vse, ki niso trobili v njegov rog. Izdal je najprej svojo mater – doma je namreč iz Bavarskega –, potem je izdal Avstrijo in zdaj je še hotel, da tudi mi izdamo svojo domovino. Za svoje junaštvo je postal ta izdajalec slovenski general (prej je bil z mujo zlezal do majorja), a Srbi ga ne priznavajo kot generala, noben višji srbski oficir ga ne pogleda. Ja, ja – ta general Majster, ta vam je res majster! Šel je in nikdar več ga ne bo k nam!⁸⁰

Po plebiscitu so ga v zadnji številki na zadnji strani z zadnjim prispevkom odeli še s smradom.⁸¹

Odločitev, da se izvede plebiscit, je pomenila uspeh za nemškokoroško stran in seveda poraz za slovensko stran, ki ga je hotela po diplomatski poti preprečiti. Nemškokoroška stran, ki je od vsega začetka stavila na glasovanje, je zapisala ob začetku leta 1920:

Jugoslovanski agenti in hujskači so trdili: 'Za Koroško ni več ljudskega glasovanja. Brez glasovanja pride, se združi Koroška SHS-državi!' – Pred kračem je pa moral general Majster v Sinčivesi reči: 'Uvidimo, ljudsko glasovanje bo vendar prišlo. Zgubljeno je vse! Ja, prišel bo sodni dan za vse, ki ne slišijo k stari naši hiši!'⁸²

Maister in plebiscitna odločitev

Maister je kazal demonstrativni optimizem glede zmage tako rekoč do samega plebiscitnega dne. Časopis slovenskega tabora *Mir* je 8. oktobra objavil razgovor z Maistrom, ki je po prisilnem odhodu s Koroške bival v Mariboru. Na vprašanje, kako bo v nedeljo, 10. oktobra, je odgovoril: "10. oktobra se ravno tako veselim, kakor se ga veseli ves slovenski koroški svet, ker je eden izmed najpomembnejših dni za vso bodočnost koroških Slovencev. Ta dan bo koroškim Slovencem svetla bodočnost in zlata usoda za vedno vzpostavljena." Novinar je vztrajal in generala vprašal, če je res prepričan o zmagi.

⁷⁹ *Koroško Korošcem*, 15. 9. 1920, št. 48, str. 2.

⁸⁰ *Koroško Korošcem*, 25. 9. 1920, št. 51, str. 8.

⁸¹ *Koroško Korošcem*, 13. 11. 1920, št. 60, str. 8.

⁸² *Koroško Korošcem*, 5. 1. 1920, št. 12, str. 2.

Maister ni omajal, temveč odgovoril s sklicevanjem na svoje poznanje Koroške:

Popolnoma. Od konca maja lanskega leta sem živel v coni A, spoznal koroške Slovence, njihove kremenite značaje in ljubezen do slovenske zemlje. Poznam skoro vsako vas v coni A, znano mi je razmerje naših zavednih glasovalcev napram odpadnikom in zagrizenim našim sovražnikom. Že to število nam jasno kaže, da bomo z ogromno večino zmagali. Razen tega je ženska organizacija, ki šteje nad 7000 članic, že sama na sebi tako velikansko jamstvo za popolno zmago in tako velika narodna armada, da bode velika množina naših oddanih glasov vse osupnila.⁸³

* * *

Volilni upravičenci na koroškem plebiscitu 10. oktobra 1920 niso izbirali med osebami, temveč med dvema državama, dvema vladnima in družbenima sistemoma, predvsem pa glede na možnosti preživetja na bolj ali manj perifernem ozemlju ter v skladu z narodnopolitično usmerjenostjo. Zato se tudi niso odločali za Maistra ali proti njemu, temveč za Jugoslavijo ali proti njej, za argumente, ki so jih povezovali na eni strani z avstrijsko (mnogi pa tudi z nemško), na drugi pa s slovensko oziroma jugoslovansko opcijo, ali proti njim. Štirje glavni dejavniki, ki so odločili plebiscit, so: narodnopolitična usmerjenost volivcev v tesni zvezi z narodnopolitično razcepljenostjo prebivalcev slovenskega jezika, Karavanke kot geografski dejavnik, Celovec in v manjši meri Beljak kot prostorska dejavnika, ker sta oba ležala tik cone A glasovalnega ozemlja, ter seveda dolgo obdobje neizravnosti gospodarske moči in posledično ekonomskega, kulturnega in političnega kapitala.⁸⁴

⁸³ *Mir*, 8. 10. 1920, št. 64, str. 2. Glej tudi: Rahten, *Po razpadu skupne države*, str. 365 sl.

⁸⁴ Pojem "kapital" je tukaj uporabljen v pomenu, kot ga razume francoski sociolog Pierre Bourdieu (gl. Pierre Bourdieu, *Ökonomisches Kapital, kulturelles Kapital, soziales Kapital*, v: Reinhard Kreckel (ur.), *Soziale Ungleichheiten* (Soziale Welt; 2) (Göttingen, 1983), str. 183–198). O motivih, ki so vplivali na volilne upravičence, obstaja veliko literature, tako znanstvenih prispevkov kot spominskih zapisov. Gre za raziskovalno tematiko, ki presega okvir tega prispevka. Zato samo opozorilo na nekaj publikacij, navedenih med literaturo (avtorji/izdajatelji: Danijel Grafenauer, Tamara Griesser-Pečar, Janko Pleterski, Helmut Rumpler ter zbornik *Kärnten. Volksabstimmung 1920*).

Teodor Domej

THE IMAGE OF GENERAL MAISTER IN THE GERMAN CARINTHIAN PROPAGANDA MEDIA

SUMMARY

The shortest summary of the article on the image of General Maister in the German Carinthian media during the period 1918–1920 is: nothing positive was said about Maister. No other person on the opposing side was described in such a defamatory, mocking, insulting, and spiteful manner as he was. General Maister was declared the originator of the Carinthian disaster, as it was succinctly stated in a leaflet. For the German Carinthian side, Maister was the personified protagonist of the Yugoslav armed attack on the territorial integrity of Carinthia and the Yugoslav occupation regime of 1919/1920.

The article also addresses the long precursor story that ultimately led to an escalation in the form of armed struggle in 1918. The turning point came in 1848. In the Habsburg Monarchy, equality of nationalities was incorporated into the constitution, but the handling of national diversity within the entire monarchy and in its mostly linguistically and nationally heterogeneous states, including Carinthia, was fraught with conflict. In 1848, the Carinthian State Parliament declared the state indivisible, explicitly citing the unified Carinthian nationality, which was not based on the population's linguistic affiliation.

The Slovene-speaking Carinthian population, which had joined the Slovene nationalist movement, felt disregarded and negatively discriminated against by the German nationalist political leadership. They demanded that their ethnic and linguistic affiliation be respected. In 1848, the program for a United Slovenia as an administrative unit of the Habsburg Monarchy was developed. After the annexation of Bosnia and Herzegovina in 1908, the Yugoslav idea finally developed in several stages. In 1917, the deputies united in the South Slav Club introduced a declaration (called the May Declaration) in the Reichsrat, calling for "the unification of all territories of the monarchy inhabited by Slovenes, Croats, and Serbs into an independent state body, free from any foreign national rule, built on a democratic foundation under the scepter of the Habsburg-Lorraine dynasty." The Slovene nationalist movement in Carinthia supported this demand. The entire year of 1918 in Carinthia was already marked by the political struggle for and against the division of the country. In the weeks following the collapse of the Habsburg monarchy, the conflict in the German-Slovene areas of contact escalated to the point where armed units were deployed. The Slovene national government, formed on October 31, 1918, laid claim to

all territories with Slovene populations. It encountered resistance in Styria and Carinthia. Rudolf Maister, an officer in the Austrian army with the rank of major, seized power in Maribor/Marburg on November 1, 1918, and was immediately appointed general by the Slovene National Council for Styria (a circumstance, incidentally, that was used as a reason for insults by the German nationalist opposition). In November 1918, military interventions for and against the unification of a part of the country with the State of Slovenes, Croats, and Serbs (from December 1, 1918, the Kingdom of Serbs, Croats, and Slovenes) also began in Carinthia. On December 5, 1918, the Provisional Carinthian Provincial Assembly, in which representatives of the Slovene nationalist movement were not represented, passed a resolution to defend itself against the territorial claims "by all means." The Treaty of St. Germain (signed by Chancellor Karl Renner on September 10 for the Republic of Austria) established the holding of a referendum as the basis for demarcating the border. General Meister was involved in these disputes from the beginning, both as a military commander and as commander of the police units. He also became the most important organizer of the Slovene referendum propaganda. In these roles, Maister became a target of the German Carinthian media. This article also discusses the articles about Maister that appeared in the propaganda papers "Kärntner Landsmannschaft" and "Koroško Korošcem."

On October 10, 1920, the referendum took place in Zone A. It was a defeat for Maister, not least because he remained convinced of Austria's defeat until the very end. However, the voters did not decide for or against Maister, because other factors played a decisive role, especially the national-political division of the Slovene-speaking population, the geographical location of Zone A, but above all the long duration of the dominance of economic, political and social capital, which the group that identified itself as German had.

VIRI IN LITERATURA

KLA – Kärntner Landesarchiv (= Koroški deželni arhiv)

- fond Landesschulrat Akten, Schachtel 277.
- fond Kärntner Landtagsamt, Landtagsakten 2.
- AT-KLA 662-C-15119 St.

ÖStA – Österreichisches Staatsarchiv (= Avstrijski državni arhiv)

- fond Deutschösterr. Fried. Deleg. St. Germain, Karton 25 Kärnten (Volksabst.).

Zum Gedächtnis. Volksabstimmung in Kärnten 1920, Zeichnungen von Leo Kainradl, Felix Kraus und Sepp Prokop. Mit einer Vorrede von Josef Friedrich Perkonig. Herausgegeben vom Kärntner Heimatdienst (Klagenfurt, s. a.).

Anhang zu den stenographischen Protokollen des Hauses der Abgeordneten des österreichischen Reichsrates im Jahre 1917, XXII. Session, II. Band (13. bis 21. Sitzung) Wien 1917.

Enderle-Burcel, Gertrude et al., *Der österreichische Staatsrat. Protokolle des Vollzugausschusses, des Staatsrates und des Geschäftsführenden Staatsratsdirektoriums*, 21. Oktober 1918 bis 14. März 1919, Band 2, 16. November 1918 bis 11. Dezember 1918 (Wien, 2021).

Pleterski, Janko, *Politično preganjanje Slovencev v Avstriji 1914–1917. Poročili vojaške in vladne komisije*, Viri 1 (Ljubljana, 1980).

Pleterski, Janko, *Politično preganjanje Slovencev v Avstriji 1914–1917. Priloge poročilom vladne komisije (izbor)*, Viri 2 (Ljubljana, 1982).

Ribnikar, Peter, *Sejni zapisniki Narodne vlade Slovencev. Hrvatov in Srbov v Ljubljani in deželnih vlad za Slovenijo 1918–1921, 1. del: od 1. nov. 1918 do 26. feb. 1919* (Ljubljana, 1998).

Staatsgesetzblatt für den Staat Deutschösterreich, Jahrgang 1918 (Wien, 1918)

Stenographische Protokolle, Haus der Abgeordneten, XXII. Session, 1. (Eröffnungs-) Sitzung, Mittwoch, den 30. Mai 1917.

Freie Stimmen – Klagenfurt, 1918, 1919, 1920.

Kärntner Landsmannschaft – Klagenfurt, 1919–1921.

Kärntner Tagblatt – Klagenfurt, 1918, 1919, 1920.

Klagenfurter Zeitung – Klagenfurt, 1918.

Korošec – Velikovec, 1919.

Koroško Korošcem – Klagenfurt, 1919–1920.

Mir – Celovec, letnik 1909, 1917, 1918, 1919, 1920.

Maistrova pot, dostopno na: <https://www.rudolfmaister.si/vojaska-kariera/boj-za-meje/>, pridobljeno: 31. 3. 2025.

-
- Bourdieu, Pierre**, "Ökonomisches Kapital, kulturelles Kapital, soziales Kapital", v: Reinhard Kreckel (ur.), *Soziale Ungleichheiten* (Soziale Welt; 2) (Göttingen, 1983), str. 183–198.
- Grafenauer, Danijel (ur.)**, *Koroški plebiscit – 100 let kasneje* (Ljubljana, 2022).
- Griesser-Pečar, Tamara**, *Die Stellung der slowenischen Landesregierung zum Land Kärnten 1918–1920* (Studia Caranthiaca; XXX) (Celovec, 2009).
- Griesser-Pečar, Tamara**, "Koroški plebiscit – ob stoletnici", *Dileme* 4, št. 1–2 (2020), str. 7–17.
- Fräss-Ehrfeld, Claudia**, "Die alliierte Kontrolle der Verwaltung in den Kärntner Abstimmungszonen", v: *Kärntens Volksabstimmung 1920. Wissenschaftliche Kontroversen und historisch-politische Diskussionen anlässlich des internationalen Symposiums Klagenfurt 1980*, izd. Helmut Rumppler (Klagenfurt, 1981), str. 158–177.
- Fräss-Ehrfeld, Claudia**, *Geschichte Kärntens 1918–1920. Abwehrkampf – Volksabstimmung – Identitätssuche* (Klagenfurt, 2000).
- Hartman, Bruno**, *Rudolf Maister* (Ljubljana, 1989).
- Kärnten. Volksabstimmung 1920. Voraussetzungen, Verlauf, Folgen* (Wien–München–Kleinenzersdorf, 1981).
- Lorenz, Emil**, "Leo Kainradl", *Carinthia* I, 139, št. 2–3 (1949), str. 473–477.
- Lukan, Josef**, *Franz Grafenauer (1860–1935) Volkstribun der Kärntner Slowenen* (Klagenfurt/Celovec, 1981).
- Neumann, Wilhelm**, *Kärnten 1918–1920. Ereignisse, Dokumente, Bilder* (Klagenfurt, 1970).
- Perkonig, Josef Friedrich**, "Die Redaktion", v: *Kampf um Kärnten*, ur. Josef Friedrich Perkonig (Klagenfurt, s.a.), str. 240–242.
- Pleterski, Janko**, *Koroški plebiscit 1920. Poskus enciklopedične razlage gesla o koroškem plebiscitu / Kärntner Volksabstimmung 1920. Versuch einer enzyklopädischen Auslegung des Stichwortes »Kärntner Volksabstimmung«* (Zbirka Zgodovinskega časopisa 27) (Ljubljana, 2003).
- Rahten, Andrej**, *Po razpadu skupne države. Slovensko–avstrijska razhajanja od mari-borskega prevrata do koroškega plebiscita* (Celje–Celovec–Gorica, 2020).
- Rainer, Johann**, "Italien und die Kärntner Frage 1918–1920", v: *Kärntens Volksabstimmung 1920. Wissenschaftliche Kontroversen und historisch-politische Diskussionen anlässlich des internationalen Symposiums Klagenfurt 1980*, izd. Helmut Rumppler (Klagenfurt, 1981).
- Reinprecht, Franz**, "Mit den Kärntner Unterhändlern in Marburg", v: *Kampf um Kärnten*, ur. Josef Friedrich Perkonig (Klagenfurt, s. a.), str. 75–79.
- Rizzi, Vinzenz**, "Die Landesverfassung", *Deutsche Monatsschriften aus Kärnten* (1850).
- Rumppler, Helmut (izd.)**, *Kärntens Volksabstimmung 1920. Wissenschaftliche Kontroversen und historisch-politische Diskussionen anlässlich des internationalen Sympo-*

siums Klagenfurt 1980 (Klagenfurt, 1981).

Ude, Lojze, "Vojaški boji na Koroškem v letu 1918/1919", v: *Koroški plebiscit. Razprave in članki*, ur. Janko Pleterski, Lojze Ude in Tone Zorn (Ljubljana, 1970), str. 131–214.

Wutte, Martin, *Kärntens Freiheitskampf 1918–1920* (Klagenfurt, 1985).

Author: **DOMEJ Teodor**

Ph.D., retired, Subjekt Inspector (Slovenian) on Carinthian Secondary Schools
Zentrumweg 14, A-9061 Klagenfurt-Wölfnitz, Austria

Title: **THE IMAGE OF GENERAL MAISTER IN THE GERMAN CARINTHIAN PROPAGANDA MEDIA**

Studia Historica Slovenica

Časopis za družboslovne in humanistične študije / *Humanities and Social Studies Review*

Maribor, 25 (2025), No. 2, pp. 449–484, 84 notes, 4 pictures

Language: Original in Slovene (Abstract in Slovene and English, Summary in English)

Keywords: Rudolf Maister, Carinthia, national conflict, border conflict, campaigning, Carinthian plebiscite

Abstract: The image of General Maister in the German-Carinthian propaganda media of 1918–1920 is consistently negative. The article discusses not only the two-year border dispute between Yugoslavia and Austria after the collapse of Austria-Hungary, but also its long prehistory since 1848, when the doctrine of the indivisibility of Carinthia was created. A characteristic of Carinthia in the last period of the Habsburg monarchy is the unbalanced position of the Slovene- and German-speaking population. The main basis of the article are articles in Carinthian German newspapers and in two distinctly propaganda bulletins of the German-Carinthian camp (Kärntner Landsmannschaft, Koroško Korošcem), which discuss General Maister.
